

MARIAN WARDA
„MÜLLER”, „JANUSZ”, „POLAKOWSKI”, „MAŁY”
- ŻOŁNIERZ, PARTYZANT I DOWÓDCA.
PRZYCZYNEK DO MONOGRAFII REJONU V
OBWODU ZWZ-AK-WIN TOMASZÓW LUBELSKI

Celem artykułu jest ukazanie życia i działalności kpt. Mariana Wardy – jednego z niezłomnych żołnierzy ziemi tomaszowskiej i lubaczowskiej. Był przedwojennym oficerem wojska polskiego w stopniu podporucznika. Walczył w wojnie obronnej 1939 r. Od 10 kwietnia 1940 r. związany ze strukturami konspiracyjnymi ZWZ. Pełnił stanowisko oficera łączności i adiutanta komendanta Obwodu ZWZ Puławy. W lutym 1942 r. skierowany do pracy konspiracyjnej na terenie Inspektoratu Zamojskiego AK (Obwód Tomaszów Lubelski). Objął wówczas stanowisko szefa Oddziału II (wywiad i kontrwywiad) w Sztapie Inspektoratu. Na przełomie maja i czerwca 1942 r. mianowany komendantem Rejonu V Obwodu AK Tomaszów Lubelski i dowódcą pierwszego oddziału partyzanckiego na terenie Inspektoratu Zamość. Podporządkowani mu żołnierze i partyzanci w okresie okupacji niemieckiej i sowieckiej brali udział w wielu akcjach likwidacyjnych, zbrojnych i ekspropriacyjnych. Osobiście wraz z por. Konradem Bartoszewskim „Wirem” dowodził w nocy z 25 na 26 marca 1945 r. akcją rozbicia komunistycznego obozu pracy NKWD i Resortu Bezpieczeństwa Publicznego w Nowinach-Błudku. W kwietniu i maju 1945 r. jako jeden z delegatów brał udział w rozmowach polskiego i ukraińskiego podziemia. Aresztowany 3 sierpnia 1946 r. przez funkcjonariuszy PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Wyrokiem WSR w Lublinie z 15 marca 1947 r. skazany na 10 lat więzienia. Wolność uzyskał 17 grudnia 1953 r. Zamieszkał na stałe w Lublinie. W latach sześćdziesiątych-siedemdziesiątych rozpracowywany przez WUSW w Lublinie jako były żołnierz i partyzant oraz osoba podejrzana o przynależność do niepodległościowej organizacji „Ruch”. Zmarł 22 września 2007 r. w Lublinie.

Słowa kluczowe: Marian Warda, „Polakowski”, Rejon V, Tomaszów Lubelski, Susiec, oddział partyzancki

Marian Warda był jedną z wiodących postaci konspiracji akowskiej i poakowskiej na pograniczu ziemi tomaszowskiej i lubaczowskiej. Wyborny organizator struktur podziemnych ZWZ-AK Rejonu V Obwodu Tomaszów Lubelski. Postać wyrazista, zdyscyplinowana i wymagająca wobec siebie i swoich żołnierzy. Jako pierwszy na terenie tomaszowskiego Obwodu AK utworzył i dowodził grupą, a następnie oddziałem partyzanckim, który działalność wymierzoną przeciwko okupantowi niemieckiemu rozpoczął już pod koniec 1942 r. Po wkroczeniu Sowieców Marian Warda jak wielu

innych żołnierzy tomaszowskiego Obwodu AK kontynuował działalność konspiracyjną. Aresztowany przez organa bezpieczeństwa w sierpniu 1946 r. Po trwającym śledztwie skazany przez komunistyczny wymiar sprawiedliwości na 10 lat więzienia.

Mariana Wardę można określić jako „zapomnianego wyklętego”. Jego nazwisko i czyny nie zdołały przebić się do szerokiej świadomości społecznej. Artykuł ma na celu przypomnienie działalności tego nietuzinkowego partyzanta antyniemieckiego i antykomunistycznego ruchu oporu, stanowi także przyczynek do monografii Rejonu V Obwodu ZWZ-AK-WiN Tomaszów Lubelski, którym dowodził w latach 1942–1946.

Borysów, mała wieś położona w północno-zachodniej części województwa lubelskiego na Wysoczyźnie Lubartowskiej w powiecie puławskim w gminie Żyrzyn, była miejscem, gdzie 31 marca 1913 r. w rodzinie Jana i Marii z d. Spuś urodził się Marian Warda. Miał dwie siostry – Emilię oraz Janinę¹. Rodzice posiadali 4,5-hektarowe gospodarstwo rolne, które było ich głównym źródłem utrzymania. Zadbali także, aby ich dzieci odebrały solidne wykształcenie, toteż Marian po ukończeniu szkoły powszechnej rozpoczął naukę w gimnazjum w Puławach, którą ukończył w 1929 r. Okazał się zdolnym młodzieńcem, dlatego rodzice zdecydowali się go posłać w 1930 r. do Szkoły Budownictwa w Lublinie, gdzie rozpoczął naukę na Wydziale Wodnym. Marian uczył się w szkole do maja 1934 r. Wówczas zdał maturę, uzyskał świadectwo dojrzałości i zawód technika melioracji. Po ukończeniu nauki jeszcze w tym samym roku został powołany do wojska i skierowany do służby w Wołyńskiej Szkole Podchorążych Rezerwy Artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim, którą ukończył 1 października 1935 r. Otrzymał wówczas stopień podchorążego bombardiera. W latach 1936–1937, będąc w rezerwie, odbył ćwiczenia wojskowe w 3. pułku artylerii lekkiej w Zamościu, zaś z dniem 1 stycznia 1938 r. uzyskał awans na stopień podporucznika rezerwy w korpusie oficerów piechoty ze starszeństwem².

Po zwolnieniu z czynnej służby wojskowej zamieszkał początkowo w Lublinie. Podjął pracę w Urzędzie Wojewódzkim. Po dwóch latach w 1937 r. wyjechał do Puław i zatrudnił się w Państwowym Zarządzie Wodnym, a następnie od 1 maja 1939 r. osiadł na stałe w Białymstoku, gdzie zarabiał na życie, pracując w wyuczonym zawodzie technika melioracji. Dobrze rokującą pracę w Wydziale Melioracji Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku przerwał mu wybuch II wojny światowej.

¹ AIPN Lu 02/381, t. 1, Sprawa ewidencyjno-obszerniowa nr 1770 przekwalifikowana na sprawę operacyjnej obserwacji krypt. „Burza” dot. Mariana Wardy byłego dowódcy Rejonu V Obwodu ZWZ-AK-WiN Tomaszów Lubelski. Kontrola operacyjna zwolnionego z więzienia za przestępstwa szczególnie niebezpieczne przeciwko PRL, Ankieta personalna Mariana Wardy, 19 III 1956 r., s. 47 (według numeracji pdf).

² R. Rybka, K. Stepan, *Awanse oficerskie w Wojsku Polskim 1935–1939*, wyd. II, Warszawa 2021, s. 320.

31 sierpnia 1939 r. został zmobilizowany do 3. pal. w Zamościu³, jako oficer zwiadowczy 3. batalionu. 3 września 1939 r. wraz ze swoją macierzystą jednostką w ramach 3. Dywizji Piechoty Leg. Armii „Prusy” wyruszył na front. Walczył na odcinku Skarżysko-Ilża-Puławy. Pod Ilżą wpadł w niemiecką zasadzkę, w trakcie której został ranny. Udało mu się jednak uniknąć niewoli. Po rekonwalescencji w szpitalu w Opolu Lubelskim z resztkami 3. pal. dotarł do Kowla. Tam dowiedział się o ataku ZSRR na Polskę. Po rozwiązaniu macierzystego pułku znalazł się w grupie żołnierzy dowodzonych przez por. Piotra Ignacka z 15 pp. „Wilków”, z którymi postanowił przedzierać się w kierunku granicy rumuńskiej. Nieopodal Włodzimierza Wołyńskiego w miejscowości Werba grupa została jednak otoczona przez Sowieców, a następnie rozbrojona i załadowana do transportu kolejowego. Wardzie udało się zbiec w trakcie postoju na stacji w Kowlu i po 10 dniach przybył do Białegostoku, gdzie krótko za namową kolegów pracował w wyuczonym zawodzie w miejscowym Urzędzie Wojewódzkim⁴. 10 lutego 1940 r., zagrożony aresztowaniem, podjął decyzję o powrocie w rodzinne strony⁵.

POCZĄTKI KONSPIRACJI

Po dwumiesięcznym pobycie spędzonym w domu rodzinnym Warda nawiązał kontakty konspiracyjne z ZWZ. Do organizacji 10 kwietnia 1940 r. wprowadził go kierownik szkoły podstawowej w Żyrzynie, mjr Alfons Fańciszewski „Konar”⁶, jego były nauczyciel, a zarazem komendant Związku

³ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), sygn. 35/1072/0/1.20/259, Wykazy sumaryczne i imienne obsady Sztabu Komendy Obwodu i II Batalionu 9. Pułku Piechoty Armii Krajowej rejonów, batalionów, kompanii i plutonów w Wojsku Polskim, artylerzystów, radiotelegrafistów, Wykaz oficerów i podoficerów – obwód Tomaszów Lubelski, s. 3.

⁴ K.A. T o c h m a n, *Warda Marian (1913–2007)*, [w:] *Z dziejów walk o niepodległość*, t. 3, red. I. Gałęzowska, Warszawa 2015, s. 615.

⁵ AIPN Lu 02/381 t. 1, Protokół przesłuchania Mariana Wardy, 3 VIII 1946 r., s. 57 (według numeracji pdf).

⁶ Alfons Fańciszewski „Konar”, „Brodacz”, „Majster”, ur. 12 XII 1901 r. w Stryju. W latach 1919–1920 służył w 3. pułku ułanów, z którym walczył w wojnie polsko-bolszewickiej. Po zakończeniu wojny ukończył szkołę średnią i podjął pracę nauczyciela w szkołach powszechnych w Żabcu, Bałtowie i Żyrzynie. Po ukończeniu w 1938 r. zaocznych studiów pedagogicznych w Instytucie Nauczycielskim w Warszawie został kierownikiem szkoły powszechnej w Końskiej Woli. Był jednym z inicjatorów konspiracji w powiecie puławskim, tworząc jesienią w ramach SZP pierwsze konspiracyjne „piątki” z terenu gmin Żyrzyn, Końskowola, Kurów i Dęblin. W tym okresie redagował pismo konspiracyjne „Wisła”. W 1940 r. kierownik referatu Związku Odwetu, a następnie komendant tej organizacji w Okręgu Lubelskim. Od kwietnia 1942 r. poszukiwany przez gestapo, które wyznaczyło wysoką nagrodę za jego ujęcie. Ukrywał się w Żyrzynie i okolicach. Zamordowany 29 I 1944 r. w Ernestynowie (pow. Łuków) wraz ze swym adiutantem Tadeuszem Ruszczykowskim „Brochwiczem” przez oddział GL dowodzo-

Odwetu ZWZ w Okręgu Lubelskim i organizator konspiracji w powiecie puławskim. Warda przystał na propozycje. Został wyznaczony na oficera łączności i adiutanta komendanta Obwodu ZWZ Puławy. Oficjalnie zaprzysiężony został w czerwcu 1940 r.⁷ Przybrał wówczas pseudonim „Müller”.

Wraz z nastaniem lutego 1941 r. na wskutek aresztowań i dekonspiracji w łączności na szczeblu komendy okręgu Warda opuścił powiat puławski i wyjechał początkowo do Dęblińca, a następnie osiadł w Warszawie, gdzie udzielał się wówczas w Biurze Informacji i Propagandy Komendy Głównej ZWZ. Po trzech miesiącach pobytu w stolicy skierowano go do Lubartowa, jako oficera łączności Inspektoratu Rejonowego ZWZ Puławy. Zachowując zasady konspiracji, zmienił pseudonim na „Janusz”⁸. Nie uchroniło go to jednak przed aresztowaniem, do którego doszło 28 sierpnia 1941 r.

Tego dnia został przypadkowo zatrzymany przez patrol policji granatowej we wsi Michów, leżącej w trójkącie Lubartów–Puławy–Radzyń Podlaski. Wraz z nim schwytany został również komendant Inspektoratu Rejonowego ZWZ Puławy – kpt. Jerzy Górski „Paweł”⁹. Obydwaj wówczas w tej wsi odbywali spotkanie konspiracyjne. „Majorowi udało się zbiec, a ja uciekłem dopiero podczas przewożenia mnie furmanką do Radzyna” – wspominał po latach Marian Warda. „Konwojował mnie granatowy policjant. Prosiłem go, aby mnie puścił – jak Polak Polaka – opowiadając o obowiązkach względem chorej matki i o niesłusznym aresztowaniu. Gdy odpowiedział, że jest volksdeutschem, zorientowałem się, że tą metodą nic nie osiągnę [...]. Po pewnym czasie zauważyłem, że policjant drzemie. Niby śpiąc, ustawiłem się ciałem tak, aby mimo kajdanek na rękach móc zadać policjantowi decydujący cios pod szczękę. Przechylałem się powoli, aby mieć jak najlepszy rozmach i z całych sił uderzyłem go łokciem. Policjant otworzył szeroko usta i przechyliwszy się na bok, spadł nieprzytomny

ny przez Mikołaja Paramonowa „Dąbrowskiego”. 14 II 1944 r. awansowany pośmiertnie do stopnia podpułkownika i odznaczony Orderem Virtuti Militari V klasy. Zob. A. Lewtak, *Ojczyźnie oddani. Szkice z dziejów Armii Krajowej w gminie Końskowola*, Końskowola 2008, s. 42; K. Dudek, *Ruch konspiracyjny narodził się w Końskiej Woli*, „Kwartalnik powiatu puławskiego – Tu jest moje miejsce” 2011, nr 8, s. 47–50.

⁷ APL, sygn. 35/1099/0/6.3/169, Wnioski awansowe i odznaczeniowe, Awans do stopnia kapitana Mariana Wardy, 1 V 1945 r., k. 313.

⁸ AIPN Lu 02/381 t. 1, Odpis ankiety personalnej Mariana Wardy, b.d., s. 47 (według numeracji pdf).

⁹ Jerzy Górski „Paweł”, brak bliższych danych osobowych, oficer służby stałej saperów, kpt. Od wiosny 1941 r. wraz z grupą płk. Ludwika Bittnera „Halki” przybył na teren okręgu lubelskiego, mianowany Inspektorem Inspektoratu Rejonowego ZWZ Puławy, któremu podlegały trzy obwody: Puławy, Lubartów i Łuków. We wrześniu 1941 r. zagrożony aresztowaniem opuścił Lubelszczyznę i przeniósł się najprawdopodobniej na teren okręgu kieleckiego, gdzie na przełomie 1941 i 1942 r. został aresztowany przez Niemców. Stracony w więzieniu na Pawiaku w Warszawie. Zob. I. Caban, *Ludzie Lubelskiego Okręgu Armii Krajowej*, Lublin 1995, s. 57; I. Caban, Z. Mańkowski, *Struktura terytorialna, organizacyjna, obsada personalna oraz kryptonimy lubelskiego okręgu Armii Krajowej*, „Rocznik Lubelski” 1965, t. 8, s. 240.

z wozu. Kulawy woźnica coś krzyknął, ale nic więcej nie widziałem oprócz pobliskiego lasu, do którego rwałem mimo spętanych rąk”¹⁰.

Warda dobiegł wówczas do wsi Tchorzew-Kolonia nieopodal Kocka, gdzie przypadkowo spotkany gospodarz rozpiłował mu kajdanki, poczęstował posiłkiem i przewiózł łódką przez rzekę Tyśmienicę. Nocą dotarł do Czemiernik, gdzie znajdowała się placówka ZWZ, stanowiąca punkt przekazowy Inspektoratu Rejonowego Puławy pomiędzy Lubartowem a Radzyniem. 31 sierpnia 1941 r. wyruszył w dalszą drogę. Dotarł do wsi Młynki pod Puławami. Na miejscu spędził kilka dni, nocując w zabudowaniach Feliksa Mazura, który z ramienia ZWZ odpowiadał za prowadzenie punktu kontaktowego¹¹. Stąd przeniósł się do Składowa pod Baranowem (pow. Puławy), gdzie przebywał do lutego 1942 r. Do tego czasu Marian Warda nie podejmował wzmożonej działalności konspiracyjnej w terenie, gdyż nie dysponował wówczas żadnym dokumentem tożsamości. Wobec ponownego zagrożenia aresztowaniem komenda inspektoratu z początkiem lutego 1942 r. zdecydowała się przenieść go na teren Inspektoratu Rejonowego ZWZ-AK Zamość.

NA ZIEMI TOMASZOWSKIEJ I LUBACZOWSKIEJ

Zgodnie z nowym przydziałem organizacyjnym Warda miał skontaktować się z zastępcą komendanta Inspektoratu Zamojskiego – kpt. Władysławem Zalewskim „Januszem”¹², który przebywał w niewielkiej roztoczańskiej wsi

¹⁰ M. Warda, *Moje wspomnienia z rejonu V Susiec w obwodzie AK Tomaszów Lubelski*, mps, k. 1-2 (kopia w zbiorach autora).

¹¹ K.A. Tochman, *Marian Warda...*, k. 616.

¹² Władysław Zalewski vel Władysław Kostecki „Dąb”, „Janusz”, „Leśnik”, „Nowina”, s. Adama, ur. 14 XI 1905 r. we wsi Szewna, pow. Ostrowiec Świętokrzyski. W 1937 r. awansowany do stopnia kapitana. Uczestnik wojny obronnej 1939 r., walczył pod Uściługiem i Włodzimierzem, a następnie po 17 IX jako dowódca dywizjonu 3. pal pod Cześnikami. W grudniu 1939 r. zaprzysiężony do SZP jako dowódca powiatowy SZP w Hrubieszowie. W okresie od stycznia 1940 r. do lipca 1941 r. komendant Obwodu ZWZ Hrubieszów, Obwodu ZWZ Janów Lubelski, a następnie zastępca komendanta Inspektoratu Rejonowego ZWZ Zamość. W okresie od lipca 1942 r. do 21 III 1945 r. oficer inspekcji AK na Obwód Włodawa, komendant Inspektoratu Rejonowego AK Chełm, a następnie zastępca komendanta Okręgu Lublin AK/ROAK. Po 1945 r. poszukiwany przez organa bezpieczeństwa. Aresztowany przez NKWD w wyniku wyspy 21 III 1945 r. w Warszawie przy ul. Brukowej w trakcie odprawy konspiracyjnej. Po ciężkim śledztwie zwolniony z aresztu we wrześniu 1945 r. w związku z prowadzoną przez płk. Jana Mazurkiewicza akcją ujawnieniową struktur AK. Jako przewodniczący wszedł pod przykryciem w skład Komisji Likwidacyjnej ds. AK na terenie Inspektoratu Rejonowego Zamość. Osiadł wraz z rodziną na stałe we Wrocławiu, gdzie pracował w Centrali Zbytu Węgla. W 1954 r. przeszedł na rentę inwalidzką. W latach późniejszych zaangażowany w działalność różnych organizacji społecznych. Zmarł 21 IV 1995 r. we Wrocławiu. Pochowany na cmentarzu Grabiszyńskim. Zob. I. Cabań, *Ludzie Lubelskiego Okręgu...*, s. 217-219; J. Grygiel, *Związek*

Susiec w gminie Majdan Sopocki w powiecie tomaszowskim. Po odprawie w Suścu kpt. „Janusz” skierował Mariana Wardę do Zwierzyńca. Na miejscu zgodnie z ustaleniami spotkał się z komendantem Inspektoratu Zamość – ppłk. Franciszkiem Żakiem „Siwym”¹³. Warda otrzymał wówczas przydział na stanowisko oficera wywiadu i kontrwywiadu Inspektoratu Zamojskiego. Odtąd zaczął posługiwać się także nowym pseudonimem konspiracyjnym „Polakowski”. 10 lutego 1942 r., a więc niespełna kilka dni po objęciu stanowiska, wystąpił do komendanta Inspektoratu z wnioskiem o zmianę dowódcy Rejonu V „Susiec” Zbigniewa Kowalewskiego „Dęba”, gdyż, jak stwierdził, kierowany przez niego Rejon „nie spełniał warunków konspiracji [...]”. Miesiąc później wniosek Wardy przestał być aktualny, bowiem prawie cała siatka organizacyjna Rejonu V w Suścu została rozbita, a większość jej członków aresztowana.

Aresztowania i dekonspiracja Rejonu V, o których wspominał Marian Warda, dotyczyły akcji okupanta, która swoim zasięgiem wczesną wiosną 1942 r. objęła kilka miejscowości leżących na pograniczu ziemi tomaszowskiej i lubaczowskiej, tj. Susiec, Bełżec, Huta Różaniecka, Narol i Plazów. Wśród ponad 40 aresztowanych znaleźli się m.in. dotychczasowy komendant Rejonu V Zbigniew Kowalewski „Dąb”, jego zastępca Roman Morawiecki, a także organizator struktur „Klon” na tym terenie ks. kpt. Józef Śliwa¹⁴.

Walki Zbrojnej Armia Krajowa w obwodzie zamojskim 1939–1944, Warszawa 1985, s. 44; *Polska Podziemna, dział postacie Władysław Leonidas Zalewski*, [w:] <http://www.dws-xip.pl/PW/bio/z15b.html> [dostęp: 14 I 2022].

¹³ Franciszek Żak vel Franciszek Żaczkowski „Doktor”, „Ignacy”, „Róg”, „Siwy”, „Wir”, „Zuzia” s. Jana, ur. 6 IX 1897 r., od 23 I 1945 r. płk. W okresie międzywojnia w służbie stałej WP. W wojnie obronnej 1939 r. dowodził Batalionem Obrony Narodowej „Lubliniec”. Ranny w bitwie pod Koniecpolem. Na przełomie listopada i grudnia 1939 r. w strukturach SZP Kraków. Od 1940 r. komendant Inspektoratu Rejonowego ZWZ Nowy Sącz, a następnie od lipca 1941 r. komendant Inspektoratu Rejonowego ZWZ Zamość. W grudniu 1942 r. mianowany szefem sztabu Komendy Okręgu AK Lublin, a następnie komendant Okręgu AK Lublin. Po rozwiązaniu AK komendant Okręgu ROAK. Aresztowany przez NKWD w wyniku wsypy 21 III 1945 r. w Warszawie przy ul. Brukowej w trakcie odprawy konspiracyjnej. Po rozpoczęciu akcji ujawniania został zastępcą przewodniczącego Komisji Likwidacyjnej ds. AK na Okręg Lubelski. Z początkiem września 1945 r. zwolniony z więzienia. Od stycznia 1946 r. zamieszkał w Warszawie, gdzie pracował w Ministerstwie Finansów. Zwolniony ze stanowiska z powodu swej przeszłości. Osiadł na stałe w Namysłowie, gdzie zmarł 29 XII 1952 r. Pochowany na miejscowym cmentarzu. Zob. I. C a b a n, *Ludzie Lubelskiego Okręgu...*, s. 217–219; *Zdziaław Broński „Uskok”. Pamiętnik (wrzesień 1939–maj 1949)*, wstęp, red. nauk. i oprac. dokumentów S. Poleszak, Lublin–Warszawa 2015, s. 136–137.

¹⁴ Ks. Józef Śliwa (1905–1942), ur. w Tarnorudzie, proboszcz parafii Boremel w diecezji łuckiej. Podczas wojny obronnej 1939 r. kapelan 2. Pułku Strzelców Konnych Wołyńskiej Brygady Kawalerii gen. Władysława Andersa w Hrubieszowie. W październiku 1939 r. osiadł w Hucie Różanieckiej, gdzie utworzył struktury organizacji konspiracyjnej „Klon”, obejmującej swoim zasięgiem miejscowości: Huta Różaniecka, Narol, Plazów i Cieszanów. 5 V 1941 r. aresztowany przez Niemców i wywieziony do obozu koncentracyjnego w Auschwitz, a następnie do Dachau, gdzie zmarł 5 V 1942 r. Zob. T. R ó g, *Dzieje Plazowa (1614–2014). Zarys monograficzny*, Narol 2014, s. 67.

Większość z ujętych została zamordowana przez okupanta w Zamojskiej Rotundzie lub na terenie niemieckich obozów koncentracyjnych w KL Auschwitz bądź w KL Dachau¹⁵.

Pod koniec maja 1942 r., a więc po zakończeniu działań prowadzonych przez okupanta na terenie pogranicza ziemi tomaszowskiej i lubaczowskiej, Marian Warda objął samowolnie dowództwo nad resztą konspiratorów, którzy w trakcie trwania wsypy ukryli się w lasach Puszczy Solskiej. Z nich przy współudziale pchor. Witolda Kopcia¹⁶ „Ligoty” i plut. Władysława Pardusa-Bartosiańskiego¹⁷ „Kata” zorganizował niewielką grupę partyzancką, zwaną „Susiecką”, składającą się z 13 ludzi. Według wspomnień tego ostatniego grupy „składały się z elementu najbardziej patriotycznego. Do nich dołączali ludzie nastawieni najbardziej bojowo i świadomi, że tylko walką można przeciwstawić się wrogowi”¹⁸.

Grupa stacjonowała w leśnym schronie powstałym z rozebranego baraku niemieckiego pod Rybnicą nad rzeką Łosiunianką w Puszczy Solskiej i bunkrze pod wsią Paary nieopodal Narola. W czerwcu 1942 r. grupa została przekształcona w niewielki oddział partyzancki liczący około 25 żołnierzy, zaś początkiem 1943 r. – 70 żołnierzy. W dużej mierze zasili go żołnierze z innych rejonów tomaszowskiego Obwodu AK, którzy zagrożeni aresztowaniem musieli ukrywać się. Wśród nich byli partyzanci Oddziałów

¹⁵ S.F. Gajerski, *Struktury organizacyjne ZWZ i oddziały partyzanckie AK na terenie obszaru przedwojennego powiatu lubaczowskiego*, „Dzieje Najnowsze” 1986, t. 18/2, s. 164.

¹⁶ Witold Kopeć vel Witold Kwiatkowski „Ligota” s. Pawła, ur. 15 IV 1917 r. w Smoleńsku, pchor. rezerwy (w konspiracji ppor.), wykształcenie średnie (absolwent Szkoły Przemysłowo-Handlowej w Zamościu). Odbył służbę wojskową na Dywizyjnym Kursie Podchorążych Rezerwy Piechoty przy 9. pp Leg. Brał udział w wojnie obronnej 1939 r. Od 1940 r. w ZWZ w Suścu, początkowo w grupie leśnej grupy „Polakowski”, a następnie dowódca placówki AK Susiec, później 3. kompanii „Susiec” Rejonu V tomaszowskiego Obwodu AK. Ujawnił się 29 III 1947 r. w PUBP w Tomaszowie. Zamieszkał w miejscowości Duczki koło Wołomina. W latach pięćdziesiątych rozpracowywany w ramach sprawy obiektowej o krypt. „Zdrajcy”. Zob. AIPN Lu 08/199, t. 1, Raport o wszczęciu sprawy obiektowej o krypt. „Zdrajcy”, 16 IV 1951 r., s. 1-10 (według numeracji pdf); AIPN Lu 00226/1, Karta E-14 z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW Lublin dot. Witolda Kopcia, AIPN Lu 25/1, Karta ujawnieniowa WUBP w Lublinie dot. Witolda Kopcia.

¹⁷ Władysław Pardus (Bartosiański) „Kat” s. Stanisława, ur. 13 III 1911 r. w Aleksandrowie, pow. Biłgoraj, ukończył 7 klas szkoły podstawowej. W latach 1939-1944 działał w konspiracji niepodległościowej „Klon”, a następnie w ZWZ-AK. Początkowo w grupie leśnej „Polakowski”, a następnie dowódca ochrony komendy tomaszowskiego Obwodu AK i dowódca plutonu Kompanii Leśnej dowodzonej przez Witolda Kopcia „Ligotę”. W czasie trwania akcji „Burza” skierowany do żandarmerii polowej obwodu. Jesienią 1944 r. aresztowany przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Zbiegł z aresztu. Po ucieczce nadal w konspiracji, dowodził placówką WiN Susiec. 11 III 1947 r. ujawnił się w PUBP w Tomaszowie Lubelskim. W latach późniejszych pozostawał w stałym zainteresowaniu SB. Zob. I. Caban, *Oddziały partyzanckie i samoobrony obwodu AK Tomaszów Lubelski*, Warszawa 2000, s. 148.

¹⁸ W. Pardus-Bartosiański „Kat”, *Obozy leśne AK obwodu tomaszowskiego w Puszczy Solskiej*, [w:] *Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa w obwodzie Tomaszów Lubelski. Relacje, wspomnienia, opracowania, dokumenty*, oprac. i słowo wstępne I. Caban, Lublin 1997, s. 107.

Dyworsji Bojowej i grupy leśnej z lasu Dąbrowa dowodzonej przez Jerzego Zagajskiego „Lopka”¹⁹. Oficjalne powierzenie „Polakowskiemu” dowództwa nad powstałym I oddziałem partyzanckim na terenie Inspektoratu Zamojskiego nastąpiło najprawdopodobniej w czerwcu 1942 r. na mocy decyzji komendanta Inspektoratu ppłk. „Siwego”. Utworzony przez „Polakowskiego” oddział był pierwszym na terenie Obwodu tomaszowskiego²⁰.

Pod koniec 1943 r. oddział rozrósł się do trzech plutonów dowodzonych przez Jana Kędrę²¹ „Błyskawicę”, Antoniego Wróbla²² „Antona” i Władysława Pardusa-Bartosinińskiego „Kata”. Utworzone plutony i oddział „Polakowskiego” połączono formalnie w 3. kompanię Oddziałów Dywersji Bojowej tomaszowskiego Obwodu AK²³.

Równocześnie w czerwcu 1942 r. ppłk „Siwy”, działając w porozumieniu z mjr. Wilhelmem Szczepankiewiczem²⁴ „Drugakiem”, powołał

¹⁹ W. Pardus-Bartosiniński „Kat”, *Obozy leśne AK obwodu tomaszowskiego...*, s. 108. Jerzy Zagajski „Lopek” (?–X 1943 r.), szeregowy po zasadniczej służbie wojskowej, przez BCH awansowany pośmiertnie do stopnia ppor. Urodzony w Szarowoli, pow. Tomaszów Lubelski. Po pacyfikacji Szarowoli 3 II 1943 r. utworzył i dowodził lotną grupą partyzancką operującą w lesie Dąbrowa pod Tomaszowem Lubelskim, która od marca 1943 r. wchodziła w skład oddziału „Polakowskiego”. W październiku 1943 r. postrzelony przez niemieckiego żołnierza. Ciężko ranny dobił się z pistoletu. Zob. I. C a b a n, *Oddziały partyzanckie i samoobrony...*, s. 156.

²⁰ I. C a b a n, Z. M a ń k o w s k i, *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w Okręgu Lubelskim 1939–1944. Część pierwsza. Zarys monograficzny*, Lublin 1971, s. 261.

²¹ Jan Kędra „Błyskawica”, „Jaskółka”, ur. 20 VII 1913 r. w Sabaudii, pow. Tomaszów Lubelski. Wykształcenie średnie. W latach 1934–1938 służył w 23. pp. i w Centrum Wyszkożenia Piechoty w Rembertowie. Po powrocie z wojska związał się z ZMW RP. Brał udział w wojnie obronnej 1939 r. w okresie okupacji w ZWZ, a następnie w BCH, gdzie pełnił funkcję dowódcy oddziału. Po wkroczeniu Sowietów został funkcjonariuszem MO w Tomaszowie Lubelskim. Współpracował z NKWD. Zlikwidowany przez podziemie niepodległościowe pod koniec kwietnia 1945 r. nieopodal wsi Sabaudia, pow. Tomaszów Lubelski. Zob. *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, red. Z. Winiarski, Warszawa 1989, s. 177.

²² Antoni Wróbel „Anton”, „Burza”, podoficer w stopniu kaprała rez. piechoty. Od połowy maja 1943 r. w oddziale „Polakowskiego”. W 1944 r. związał się z BCH. Brał udział w walkach z oddziałami kawalerii kałmuckiej na rzece Tanew. W trakcie operacji „Sturmwind II” podporządkowany zgrupowaniu mjr. „Kaliny” w Puszczy Solskiej. Zginął 25 VI 1944 r. na uroczysku Maziarze. Zob. I. C a b a n, *Oddziały partyzanckie i samoobrony...*, s. 156.

²³ I. C a b a n, Z. M a ń k o w s k i, *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa...*, s. 261.

²⁴ Wilhelm Szczepankiewicz s. Tadeusza, ur. 8 III 1901 r. w Złoczowie, oficer zawodowy WP. W 1918 r. wstąpił ochotniczo w szeregi WP. W latach 1920–1939 służył kolejno w III batalionie 26. pułku piechoty we Lwowie, 43. pułku piechoty w Dubnie i 8. kompanii III batalionu 2. pp. Legionów w Sandomierzu. Ukończył m.in. Wielkopolską Szkołę Podchorążych w Bydgoszczy, Centralną Szkołę Gimnastyki i Sportu w Poznaniu. Walczył w wojnie obronnej 1939 r. Związany z Konfederacją Narodu, Tajną Armią Polską, a następnie z ZWZ. W latach 1941–1944 komendant tomaszowskiego Obwodu ZWZ-AK, a następnie komendant Inspektoratu Rejonowego Radzyń Podlaski (do stycznia 1945 r.). Pełnił kolejno funkcję komendanta DSZ Okręgu Lublin, potem komendanta WiN Okręg Lublin. W 1947 r. ujawnił się w WUBP w Lublinie. Od 1948 r. pracował jako nauczyciel WF w szkołach na terenie Warszawy. Zmarł 20 III 1960 r. w Warszawie. Zob. R. W n u k, *Wilhelm Szczepankiewicz (1901–1960)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002, s. 433–436.

„Polakowskiego” na stanowisko komendanta Rejonu V Susiec, który wówczas obejmował swoim zasięgiem terytorialnym gminy Majdan Sopocki, Narol, Lipsko i część gminy Pasieki. Do końca 1942 r. staraniem „Polakowskiego” dotychczasowy obszar Rejonu V został poszerzony o gminy stanowiące integralną część ziemi lubaczowskiej: Płazów, Cieszanów i Dzików Stary²⁵.

DZIAŁALNOŚĆ W OKRESIE OKUPACJI NIEMIECKIEJ

W dużej mierze działalność „Polakowskiego” i podległych mu partyzantów nastawiona była na akcje likwidacyjne i ekspropriacyjne. Warda zasłynął jako wyborny dowódca oddziału partyzanckiego, który pod jego komendą dokonał wielu brawurowych akcji. Tylko w okresie od grudnia 1942 r. do marca 1943 r. wyrokiem podziemnego wymiaru sprawiedliwości partyzanci zlikwidowali 13 konfidentów i współpracowników władz okupacyjnych. Decyzja o „oczyszczeniu” terenu Suśca i okolic z agentów gestapo, którzy w lutym 1942 r. przyczynili się do „wielkiej wyspy”, była pierwszą podjętą przez „Polakowskiego”. Dzięki informatorom AK, zatrudnionym w siedzibie zamojskiego Kripo, udało się ustalić źródło wyspy. Podejrzany okazał się mieszkaniec Huty Różanieckiej Jan Kudyba, który nazwiska konspiratorów zdradził Jurkowi Żukowi, łącznikowi gestapo. Obydwóch zlikwidowano w grudniu 1942 r. za zgodą komendanta Inspektoratu Zamojskiego AK. Przed wykonaniem wyroku przyznali się do współpracy i wydania żołnierzy Rejonu V i organizacji „Klon”²⁶.

Los Kudyby i Żuka podzielił także m.in. wprowadzony przez Mariana Wardę i Władysława Justę sołtys wsi Susiec Władysław Skroban: „Zabraliśmy konfidenta do lasu – wspominał po latach „Polakowski” – gdzie przeprowadziliśmy dochodzenie. S[kroban] przyznał się do współpracy z gestapo, potwierdził także działalność dwóch pozostałych Stanisława G[ontarza] i Stanisława B[iałotę] oraz dodatkowo ujawnił, jako – konfidenta – komendanta policji granatowej z Majdanu Sopockiego S[terna], na polecenie którego prowadzili swoją podłą działalność. Od niego S[tern] otrzymywał 150 zł miesięcznie. Po wykonaniu wyroku, nie mając łopaty, pozostawiliśmy ciało w lesie. Zakopaliśmy je dopiero rano”²⁷. Na podstawie zeznań Skrobana zlikwidowano także właściciela sklepu monopolowego w Suścu, Stanisława Gontarza, jego brata Jana i miejscowego zegarmistrza

²⁵ M. Warda „Polakowski”, Rejon V, [w:] *Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa w obwodzie Tomaszów Lubelski. Relacje...*, s. 27.

²⁶ M. Argasiński, *Konspiracja w powiecie lubaczowskim 1939–1956*, Zwierzyniec–Rzeszów 2010, s. 11.

²⁷ M. Warda, *Moja działalność w Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej*, [w:] *Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa w obwodzie Tomaszów Lubelski. Relacje...*, s. 74.

Stanisława Białotę (należał do ZWZ i WSOP na terenie Suśca). W ich likwidacji oprócz „Polakowskiego” brała także udział grupa dywersyjna komendy tomaszowskiego Obwodu AK pod dowództwem kpt. Zenona Jachymka²⁸ „Wiktora”.

Szybka i stanowcza likwidacja współpracowników gestapo nie uszła uwadze okupanta. Utratę jednych zamojskie gestapo zastępowało innymi. Tak było i w tym przypadku. Na teren lasów Puszczy Solskiej w okolicy Suśca, Huty i Rudy Różanieckiej skierowano kolejnych 14 konfidentów. Według „Polakowskiego” byli oni w większości narodowości ukraińskiej. „Po uzyskaniu tych informacji – napisał „Polakowski” – poleciłem swoim siedmiu dowódcom placówek, aby zatrzymywali wszystkie podejrzane osoby zmierzające w kierunku obozu leśnego w celu ich przesłuchania. W naszym interesie było to, aby nikt nie dotarł do Niemców czy Ukraińców z informacją o nas”²⁹.

Zachowana ostrożność i kontrola w szybkim czasie przyniosły pierwsze efekty. Jedną z podejrzanych osób zatrzymano w pobliżu susieckiej stacji kolejowej. Dokonali tego partyzanci z plutonu „Kata”. W trakcie rewizji zatrzymany miał przy sobie kenkartę wyrobioną na nazwisko Staniszewski. „Przypomniałem sobie, że około 2 tygodnie wcześniej –

²⁸ Zenon Jachymek vel Zygmunt Nowosad „Sławek”, „Waldemar”, „Wallenrod”, „Wiktor” s. Jana, ur. 9 XII 1912 r. w Komarowie, pow. Tomaszów Lubelski. Wykształcenie wyższe. W latach 1933–1938 studiował weterynarię we Lwowie, z przerwą w latach 1935–1936 na służbę w WP (Dywizyjny Kurs Podchorążych Rezerwy Piechoty przy III baonie 9. pułku piechoty Legionów w Tomaszowie Lubelskim). W 1937 r. awansowany do stopnia ppor. rez. piechoty. Latem 1939 r. powołany do służby wojskowej w 9. pp. Legionów. Jako dowódca plutonu, a następnie 3. kompanii III baonu walczył pod Ilżą, Starachowicami i na Lubelszczyźnie. Od jesieni 1939 r. współorganizator placówki SZP-ZWZ w Komarowie, gdzie objął stanowisko dowódcy placówki. Od listopada 1940 r. dowódca oddziałów szturmowych i dywersji bojowej tomaszowskiego Obwodu ZWZ. W listopadzie 1943 r. awansowany do stopnia por. Wiosną 1944 r. współorganizował odcinki obrony przeciwukraińskiej, a następnie nimi dowodził. 2 VI 1944 r. kierował wielką akcją odwetową przeciwko UPA pod Dąbrową, Rzeczycą i Ulhówkiem. Po wkroczeniu Sowietów nadal w konspiracji. Od maja 1945 r. zastępca komendanta Obwodu DSZ Hrubieszów. 1 VI 1945 r. awansowany do stopnia kpt. W grudniu 1945 r. wyjechał do Szwecji. Do Polski powrócił w maju 1946 r., posługiwał się wówczas legitymacją służbową należącą do Zygmunta Nowosada – funkcjonariusza UB w Sopocie. Aresztowany 21 IX 1946 r. w miejscowości Kosowo, pow. Świecie. Osadzono go w więzieniu WUBP w Bydgoszczy i Lublinie. 23 IX 1947 r. wyrokiem WSR w Lublinie skazany na trzykrotną karę śmierci, którą na mocy lutowej amnestii z 1947 r. zamieniono mu na karę 15 lat pozbawienia wolności. Zwolniony z więzienia 23 VIII 1956 r. Po wyjściu na wolność wyjechał do Wrocławia. Tam zmarł 6 III 1986 r. Pochowany na cmentarzu parafialnym w Komarowie. 9 IX 1993 r. zrehabilitowany wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie. Zob. AIPN Lu 21/5 t. 1, Akta sprawy dot. Zenona Jachymka, Wyrok WSR w Lublinie, 23 IX 1947 r., s. 295–298 (według numeracji elektronicznej); *ibidem*, t. 2, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Lublinie w sprawie Zenona Jachymka, 9 IX 1993 r., s. 16–17 (według numeracji pdf); I. C a b a n, *Oddziały partyzanckie i samoobrony...*, s. 140–141.

²⁹ M. Warda, *Skrót działalności ZWZ i AK*, [w:] I. C a b a n, *Na dwa fronty. Obwód AK Tomaszów Lubelski w walce z Niemcami i ukraińskimi nacjonalistami*, Lublin 1999, s. 67.

pisał dalej „Polakowski” – otrzymaliśmy z Inspektoratu wiadomość, że na teren lasów Puszczy Solskiej w okolicy Suśca został wysłany osobnik ze Zwierzyńca, który otrzymał zadanie wysledzenia obozów partyzanckich. Zatrzymany odpowiadał rysopisowi szpiega, przed którym nas ostrzegano. Sięgnąłem do mapnika, w którym miałem ten rysopis. Zgadzał się. Wówczas jeszcze raz zapytałem o nazwisko. Znowu odpowiedział mi, że Staniszewski. Stuknąłem go lekko parabellum w brodę i powiedziałem: Pan jest nie z Lublina a ze Zwierzyńca i nazywa się tak i tak [...]. Zbladł i po chwili milczenia potwierdził, że jest tą osobą [...]. Zabrałem go na kwaterę pod Szumy, skąd już nie powrócił”³⁰. Równie stanowczo postąpiono wobec sióstr Fedorowicz. Jednej z nich wymierzono karę chłosty i ogolono głowę, drugą zaś pojmano w Tomaszowie i przywieziono do obozu w puszczy. Ciężki na niej wyrok śmierci wymierzony przez sąd specjalny. „Mieliśmy kłopot – pisał „Polakowski” – trzeba było ciągnąć losy, kto go wykona, ponieważ nikt z chłopców nie chciał tego zrobić”³¹.

Podobny schemat działań „Polakowski” zastosował także na terenie ziemi lubaczowskiej, gdzie tylko w okresie od stycznia do czerwca 1943 r. zlikwidowano za współpracę z okupantem pięć osób. Wśród nich m.in. nadleśniczego lasów płazowskich Lothara Bojka, który według wspomnień „Polakowskiego” „był wrogiem Polaków i gorliwym tropicielem partyzantów podziemia”, komisarycznego wójta Narola Władysława Szumilaka i sekretarza tej gminy Tadeusza Kołodzieja³².

Obok likwidacji konfidentów oddział „Polakowskiego” dokonał również szeregu akcji ekspropriacyjnych na liegenschafty³³, tartaki i urzędy gminne. W grudniu 1942 r. i styczniu 1943 r. zajęli niemieckie posiadłości rolne w Narolu, Gorajcu, Czartowczyku i Wożuczynie, zaś w marcu 1943 r. w Rudzie Różanieckiej. Z kolei 20 maja 1943 r. dowodzona przez „Polakowskiego” grupa dywersyjna wsparta partyzantami kompanii „Narol” dokonała akcji rozbrojenia policjantów granatowych z posterunku w Narolu i wkroczenia do Zarządów Gminnych w Narolu i Lipsku, skąd zarekwirowali dokumentację. Podjęta akcja objęta była szerszym planem Kierownictwa Walki Konspiracyjnej, który zakładał dokonanie od wiosny 1943 r. szeregu akcji w celu zniszczenia m.in. ewidencji ludności, ksiąg meldunkowych, spisów kontyngentowych czy wykazów gruntów rolnych. Działania podjęte przez partyzantów „Polakowskiego” miały na celu utrudnić okupantowi pobór roczników z lat 1918–1921 na roboty przymusowe

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, s. 68.

³² K. Kostecki, „Przypadek czy przeznaczenie?”, mps, b.d. (w zbiorach Aleksandry Hadaś), s.10.

³³ Die Liegenschaft, posiadłość rolna w Generalnym Gubernatorstwie administrowana przez niemieckiego pełnomocnika.

czy do służby pomocniczej. Zarekwirowane dokumenty zostały spalone przez partyzantów w lesie pod Narolem³⁴.

Wiosną 1943 r. do obozu leśnego w Puszczy Solskiej przeniósł się sztab Obwodu AK Tomaszów Lubelski wraz z komendantem mjr. „Drugakiem”, kwaterujący dotychczas w okolicach Komarowa, Łaszczowa i Tyszowiec. Wraz z jego przybyciem do Puszczy Solskiej na znaczeniu zyskał oddział „Polakowski”, który równocześnie stał się elitarnym oddziałem odpowiadającym także za ochronę i bezpieczeństwo sztabu. „Polakowski” wraz z oddziałem przeniósł się wówczas do niewielkiego obozu nr 5, tzw. Kalkuta. Sam obóz zlokalizowany był na lewym brzegu rzeki Tanew, w lasach barona Hugona Vattmana³⁵ z Rudy Różanieckiej. Dystans, który dzielił „Kalkutę” od głównego obozu na wzniesieniu „Zamczysko”, wynosił około 3 kilometry³⁶.

W czerwcu 1943 r., w święto Bożego Ciała, „Polakowski” wraz z oddziałem, na skutek obław organizowanych przez okupanta w lasach Puszczy Solskiej w ramach niemieckiej akcji o krypt. Wehrwolf, przebił się i ukrywał krótkotrwale w okolicach Paar, Narola Wsi, Kadłubisk i Łukawicy³⁷. Po zakończeniu akcji powrócił wraz z oddziałem w lasy Puszczy Solskiej i zakwaterował w sztabie komendy tomaszowskiego Obwodu AK w obozie na „Kościółku – Zamczysku”. Na terenie obozu znajdował się wówczas barak sztabowy, będący w dyspozycji komendanta „Drugaka”, jego zastępcy „Sosny” i kapelana „Skowronka”³⁸, w otoczeniu kilkunastu prowizorycznych chat do spania. W listopadzie 1943 r., po otrzymaniu awansu do stopnia porucznika, „Polakowski” wobec zagrożenia ze strony UPA zaczął organizować i szkolić podległe mu placówki w Rudzie Różanieckiej, Dzikowie Starym, Cieszanowie i Narolu.

³⁴ D. Iwaneczko, „Przypadek czy przeznaczenie?”. Karol Kazimierz Kosteki „Kostek” (1917–1998), Rzeszów 2013, s. 43–44.

³⁵ Hugo Wattman de Beaulieu (1876–1946), baron, ostatni przed upaństwowieniem właściciel majątku Ruda Różaniecka, zajmującego powierzchnię około 10 000 ha, w tym 8500 ha lasu, 1200 ha użytków rolnych i 300 ha sztucznie wykopanych stawów. Majątkiem zarządzał do 1943 r. Pod koniec tego roku wyjechał do Wiednia. Zob. „Las Polski. Dwutygodnik leśników i przyjaciół lasu” 2017, nr 12, s. 38.

³⁶ M. Warda, *Moja działalność w Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej...*, s. 80; M. Berezcki „Marynarz”, *Kalkuta*, [w:] J. Peter, *Tomaszowskie za okupacji*, Tomaszów Lubelski 1991, s. 315–320.

³⁷ J. Peter „Kordian”, *W Bełżcu podczas okupacji*, [w:] J. Peter, *Tomaszowskie za...*, s. 205.

³⁸ Ks. Edward Kołszut „Skowronek” (1901–1975), ks. rzymskokatolicki, kapelan Obwodu Tomaszów Lubelski. Ukończył studia doktoranckie z zakresu filozofii na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. W latach trzydziestych XX w. generalny inspektor Akcji Katolickiej Diecezji Lubelskiej. W latach 1935–1946 proboszcz parafii w Tyszowcach. Od początku okupacji niemieckiej związany z konspiracją niepodległościową SZP, ZWZ i AK. Po wojnie zamieszkał w pow. chełmskim. Od 1963 r. szambelan papieski. Zmarł 19 III 1975 r. w Lublinie. Zob. *Ludzie z Tyszowiec*, [w:] <http://roberthorbaczewski.pl/aktualnosc17,5,28,ludzie-z-tyszowiec.html> [dostęp: 9 V 2022].

Ostatnią akcją przeprowadzoną przez partyzantów „Polakowskiego” była likwidacja 5 grudnia 1943 r. z rozkazu komendy Obwodu AK Tomaszów Lubelski kierownika Arbeitsamtu w Cieszanowie, volksdeutscha Bronisława Kwietniewskiego, który według relacji Stanisława Ciećkiewicza „Zemsty” miał przyczynić się do aresztowania przez gestapo wiosną 1940 r. proboszcza parafii w Cieszanowie ks. Izzydora Węgrzyniaka³⁹, a także wysłać wielu młodych mieszkańców na roboty przymusowe do III Rzeszy⁴⁰.

Obok działalności zbrojnej Marian Warda był także tym, który dokonał reorganizacji Rejonu V Obwodu AK Tomaszów Lubelski. W styczniu 1944 r. dowodzony przez „Polakowskiego” Rejon V był największy terytorialnie w całym obwodzie Tomaszów, liczba jego partyzantów stanowiła 1/3 liczebności całego, składającego się z siedmiu rejonów Obwodu⁴¹. „Polakowski”, jako dowódca Rejonu V, skupił pod swą komendą łącznie 1517 żołnierzy zgromadzonych w siedmiu kompaniach strzeleckich:

- 1. kompania „Narol” pod dowództwem Karola Kosteckiego⁴² „Kostka” w sile 300 żołnierzy;

³⁹ Ks. Izzydor Węgrzyniak (1887–1942), w latach 1910–1914 studiował teologię i filozofię w WSD we Lwowie. Wyświęcony w 1914 r. W latach 1918–1930 pracował w parafiach na wschodzie (Tomaszowice, Barszczowice i Pistryń). W 1930 r. mianowany proboszczem parafii w Cieszanowie. Aresztowany przez gestapo 24 VI 1940 r. w związku z działalnością w organizacji konspiracyjnej „Klon”. Osadzony początkowo w obozie koncentracyjnym KL Sachsenhausen, zaś od 14 XII 1940 r. w KL Dachau, stąd przewieziony w tzw. transporcie inwalidów do centrum eutanazyjnego TA Hartheim, gdzie został zamordowany w komorze gazowej najprawdopodobniej 11 VI 1942 r. Zob. „Biała Księga”. *Martyrologium Duchowieństwa – Polska (1914–1989)*, [w:] <http://www.swzygmunt.knc.pl/MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMs/POLISHRE LIGIOUSmartyr2943.htm> [dostęp: 27 IV 2022].

⁴⁰ *Relacja Stanisława Ciećkiewicza „Zemsty” (fragment)*, [w:] I. C a b a n, *Na dwa fronty...*, s. 169–170.

⁴¹ A. Hadaś, *Śladami kompanii „Narol”, Brzeziny 2021*, s. 10.

⁴² Karol Kazimierz Kostecki „Kis”, „Kostek” s. Mariana, ur. 27 II 1917 r. w Stanisławowie, por., w latach 1931–1936 uczył się w Męskim Seminarium Pedagogicznym w Stanisławowie. W latach 1937–1939 absolwent Szkoły Podchorążych Piechoty w Komorowie k. Ostrowi Mazowieckiej (otrzymał stopień plutonowego podchorążego). W 1939 r. zmobilizowany do 79. pp. 20. DP Armii Modlin, gdzie pełnił stanowisko dowódcy plutonu. Brał udział w bitwie pod Mławą, 24 IX 1939 r. ranny pod Warszawą. Od lutego 1940 r. w konspiracji niepodległościowej, kurier Komendy Głównej ZWZ-AK. Od 1942 r. przebywał w Narolu, dowódca kompanii AK „Narol” Rejonu V Obwodu Tomaszów Lubelski. Wraz z kompanią walczył w obronie ludności przed UPĄ, odpierając 22 V 1944 r. atak na Narol i okolice. Brał udział w akcji „Burza” oraz wyzwalaniu Bełżca i Tomaszowa Lubelskiego. Po wkroczeniu Sowieców pozostał w konspiracji. W nocy z 13 na 14 XI 1945 r. dowodził akcją zbrojną na areszt PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Zastępca komendanta Rejonu V, a następnie po aresztowaniu „Polakowskiego” 3 VIII 1946 r. mianowany komendantem Rejonu V AK Obwodu Tomaszów Lubelski. Aresztowany 7 I 1947 r. w Rebizantach. Wyrokiem WSR w Rzeszowie z 29 VII 1947 r. skazany na 6-krotną karę śmierci zamienioną na mocy amnestii z 22 II 1947 r. na 15 lat więzienia. Zwolniony z więzienia 9 XI 1956 r. Zamieszkał we Wrocławiu. Dwukrotnie odznaczony Krzyżem Walecznych i Krzyżem Wirtuti Militari V klasy. Pracował jako nauczyciel. Zmarł 14 I 1998 r. we Wrocławiu. Zob. D. I w a n e c z k o, „Przypadek czy przeznaczenie?”...

- 2. kompania „Ruda Różaniecka” pod dowództwem Emanuela Michalewicza⁴³ „Hanyś” w sile 250 żołnierzy;
- 3. kompania „Susiec” dowodzona przez Witolda Kopcia „Ligotę” w sile 225 żołnierzy;
- 4. kompania „Majdan Sopocki” pod dowództwem Antoniego Kusiaka⁴⁴ „Bystrego” w sile 220 żołnierzy;
- 5. kompania „Dzików Stary” dowodzona przez Stefana Jedlińskiego⁴⁵ „Jodłę” w sile 260 żołnierzy;
- 6. kompania „Cieszanów” dowodzona przez Franciszka Szajowskiego⁴⁶ „Kruka” w sile 105 żołnierzy;
- 7. kompania „Kadłubiska”, tzw. ciężkich karabinów maszynowych, pod dowództwem Władysława Mazurkiewicza⁴⁷ „Hory” w sile 109 żołnierzy⁴⁸.

⁴³ Emanuel Michalewicz vel Emanuel Falik „Hanyś” s. Emanuela, ur. 8 I 1912 r., wykształcenie średnie. W latach 1938–1939 służył w Policji Państwowej jako instruktor sportowy w Katowicach. W okresie okupacji niemieckiej w AK, dowódca placówki ZWZ-AK w Rudzie Różanieckiej. Zob. AIPN Wr 0076/30, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW we Wrocławiu dot. Emanuela Michalewicza.

⁴⁴ Antoni Kusiak „Bystry” s. Piotra, ur. 14 V 1907 r. w Majdanie Sopockim, kapral zawodowy, w konspiracji awansowany do stopnia sierżanta. Z konspiracją niepodległościową ZWZ-AK związany od lipca 1940 r., pełnił funkcję komendanta placówki ZWZ-AK Majdan Sopocki, a następnie dowódcy kompanii AK „Majdan Sopocki”. Po wkroczeniu Sowieców nadal w konspiracji, od stycznia 1947 r. komendant Rejonu V WiN Obwód Tomaszów Lubelski. Zob. I. C a b a n, *Oddziały partyzanckie...*, s. 146.

⁴⁵ Stefan Jedliński vel Stefan Pluta „Jodła”, „Stal”, ur. 2. IX 1909 r., leśniczy Nadleśnictwa Lasów Państwowych w Niemstowie, pow. Lubaczów. Od 1943 r. w konspiracji (żołnierz placówki AK Ruda Różaniecka, a następnie od stycznia 1944 r. dowódca kompanii AK „Stary Dzików” Rejonu V Obwodu AK Tomaszów Lubelski). W czerwcu 1945 r. wyjechał z powiatu lubaczowskiego. Zob. AIPN Rz 05/118, Charakterystyka faktologii nr 97 oddziału pod dowództwem: Warda vel Zarębski Marian ps. „Polakowski”, „Miler”, „Mały”, Kwestionariusz osobowy Stefana Jedlińskiego vel Pluty, s. 92 (według numeracji pdf).

⁴⁶ Franciszek Szajowski vel Franciszek Rena „Kruk” s. Józefa, ur. 18 VIII 1913 r. w Cieszanowie, podporucznik. Po ukończeniu gimnazjum odbył służbę wojskową na kursie podchorążych rezerwy piechoty przy 19. pp. we Lwowie. Po ukończeniu kursu pracował jako nauczyciel w Mołodecznie. Brał udział w wojnie obronnej 1939 r., internowany przez Litwinów. Zbiegł i ukrywał się w Wilnie. W 1941 r. powrócił do Cieszanowa. Od jesieni 1942 r. dowódca placówki (kompanii) AK „Cieszanów” Rejonu V Obwodu Tomaszów Lubelski. Brał udział w akcji „Burza”. Po jej zakończeniu powrócił do Cieszanowa. Pełnił funkcję sekretarza gminy, a następnie nauczyciela szkoły w Niemstowie i Rudzie Różanieckiej. Z obawy przed aresztowaniem w połowie 1945 r. wyjechał do Kraśnika, gdzie 22 IV 1947 r. ujawnił się w miejscowym PUBP. Po ujawnieniu zamieszkał w Zamościu. Zob. D. I w a n e c z k o, *Ogniwu strachu. Urząd Bezpieczeństwa w Lubaczowie 1944–1956*, Rzeszów 2012, s. 20.

⁴⁷ Władysław Mazurkiewicz „Hora” s. Michała, ur. 25 III 1914 r. w Kadłubiskach. Absolwent gimnazjum w Rawie Ruskiej. W latach 1935–1938 służył w 4. pp. Legionów w Kielcach, gdzie ukończył dywizyjny kurs podchorążych rez. Powrócił do Kadłubisk. Na miejscu zaangażował się w działalność „Klon”. Dowódca plutonu w kompanii AK „Narol”. 16 IV 1947 r. ujawnił się w PUBP w Lubaczowie, po czym wyjechał do Wolbromia, a stamtąd do Krynicy. W 1949 r. powrócił w rodzinne strony. Pracował jako księgowy w GSSCh w Rudzie Różanieckiej i Płazowie. Zob. AIPN Rz 043/294, Akta operacyjne dot. Władysława Mazurkiewicza.

⁴⁸ W. H a n u s, *Jeden z ostatnich. Stefan Kobos „Wrzos” (1900–1976). Przyczynek do dziejów konspiracji niepodległościowej na Narolszczyźnie*, Rzeszów–Warszawa 2019, s. 37; I. C a b a n,

Z początkiem 1944 r. oddziały, które prowadziły działalność na pograniczu obwodów tomaszowskiego i hrubieszowskiego, znalazły się w niezwykle trudnej sytuacji podyktowanej zagrożeniem wschodniej części obwodu tomaszowskiego przez pacyfikację UPA. W lutym Warda otrzymał rozkaz zorganizowania na terenie macierzystego Rejonu tzw. odcinka obrony przeciwukraińskiej, który przebiegał wzdłuż szosy od Bełzca, przez Narol, Płazów, Rudę Różaniecką, Cieszanów, kończąc na Starym Dzikowie. „Polakowski” zarządził wówczas natychmiastową mobilizację w podległych mu siedmiu kompaniach terenowych. Każda z nich odpowiadała za wyznaczony odcinek obrony⁴⁹. System obrony polegał przede wszystkim na zorganizowaniu tzw. punktów oporu, które pełniły rolę silnych placówek, miały one za zadanie przejść na siebie główny ciężar walki w razie ataku nieprzyjaciela. We wszystkich wsiach wprowadzono intensywne szkolenia wojskowe i ćwiczenia z bronią w ręku, a także całodobową wartę, którą pełniły z bronią w ręku oddziały samoobrony i pospolitego ruszenia⁵⁰.

W niektórych placówkach do nocnej warty zaangażowano również ludność cywilną. Łączność pomiędzy placówkami była utrzymywana poprzez gońców konnych, cyklistów, rakiety i gongi. W Narolu dla usprawnienia przepływu informacji w jednym z domów podłączono telefon. Tym sposobem dowódca kompanii „Narol” otrzymał bezpośredni kontakt z pocztą w Bełczu, Płazowie, Cieszanowie i Rudzie Różanieckiej, gdzie pracowali żołnierze AK.

Równocześnie działając w porozumieniu z komendantem „Drugakiem”, „Polakowski” wysłał na pomoc oddziałom stacjonującym we wschodniej części obwodu tomaszowskiego dowodzonym przez por. Zenona Jachymka „Wiktora” podległą mu kompanię leśną dowodzoną przez ppor. Hipolita Wolaka⁵¹ i ppor. Witolda Kopia „Ligotę” wraz z ochotnikami z 3. i 4.

Oddziały partyzanckie i samoobrony..., s. 106–114; Z. Kubrak, *Dzieje lasów lubaczowskich*, Rzeszów 2018, s. 229–230.

⁴⁹ K. Kostecki, *Przypadek czy przeznaczenie...*

⁵⁰ A. Pawelec, *Wspomnienia żołnierza AK*, [w:] S. Mateja, *W ich pamięci*, Zamość 2004, s. 54.

⁵¹ Hipolit Wolak vel Józef Staniszewski „Wilk” s. Józefa, ur. 29 III 1915 r. w Kraśniku, oficer rezerwy piechoty w stopniu ppor., wykształcenie wyższe prawnicze. Od wiosny 1940 r. w strukturach ZWZ na terenie Obwodu Tomaszów Lubelski. Początkowo dowódca obozu sztabowego w Puszczy Solskiej. W lutym i marcu 1944 r. w ramach 3. kompanii leśnej tomaszowskiego Obwodu AK brał udział w walkach z UPA w rejonie Miętkiego, Mircza, Oszczoza i Zabcza. W marcu 1944 r. na skutek choroby za zgodą komendy Obwodu AK Tomaszów opuścił dotychczasowy teren działalności i wyjechał na leczenie do Lublina. Po wojnie zamieszkał w Warszawie, gdzie pracował w Zjednoczonych Zakładach Gospodarczych „Inco” w Rembertowie na stanowisku kierownika działu administracyjno-finansowego. W latach siedemdziesiątych rozpracowywany w ramach sprawy operacyjnej przez Wydział II Departamentu III MSW jako osoba podejrzana o przynależność do konspiracyjnej organizacji niepodległościowej „Ruch”. Zob. AIPN BU 002911/1, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej MSW w Warszawie dot. Hipolita Wolaka; I. Cabań, *Oddziały partyzanckie i samoobrony...*, s. 155.

kompanii „Susiec” i „Majdan Sopocki”. Kompania wzmocniła wówczas batalion dywersyjny utworzony z 1. i 2. kompanii Oddziałów Dywersji Bojowej i Drużyny Wschodniej. W trakcie działań na wschodzie przeciwko UPA kompanią leśną w walce dowodzili ppor. Hipolit Wolak „Wilki” i ppor. Witold Kopeć „Ligota”. Część żołnierzy kompanii brała udział w okresie od 10 marca do 9 kwietnia 1944 r. w ataku na Sahryń oraz w przegranej bitwie pod Posadowem. W Sahryniu, po szybkim przełamaniu pierwszej linii obrony, oddziały AK wkroczyły do tej miejscowości i bezwzględnie zdławiły stawiany tam opór. Według ustaleń poczynionych przez historyka Igora Hałagidę w Sahryniu i jego okolicznych koloniach zginęło wówczas 600 Ukraińców, z kolei według Mariusza Zajączkowskiego liczbę ofiar szacowano na ponad 230 osób⁵². W walkach pod Posadowem zginęło co najmniej ośmiu żołnierzy kompanii leśnej, a kilku zostało rannych, wśród nich ppor. „Ligota”. Tuż po świętach wielkanocnych 11 kwietnia 1944 r. kompania leśna powróciła do Puszczy Solskiej⁵³.

W maju 1944 r. komenda tomaszowskiego Obwodu dokonała kolejnej reorganizacji oddziałów stanowiących zachodnią i południowo-zachodnią linię obrony przeciwukraińskiej. Według Ireneusza Cabana niezależnie od dotychczasowej struktury organizacyjnej utworzono cztery odcinki przeciwukraińskie, w których rozmieszczono większość sił obwodu. Były to: odcinek północno-wschodni (obejmujący Kotlice-Tyszowce-Starą Wieś) – całością obrony na tym odcinku kierował dowódca 21. kompanii chor. Marian Pilarski „Grom”⁵⁴; odcinek wschodni (obejmujący Starą Wieś-

⁵² M. Zajączkowski, *Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944*, s. 302; I. Hałagida, *Ukraińskie straty osobowe w dystrykcie lubelskim (październik 1939 – lipiec 1944) – wstępna analiza materiału statystycznego*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2017, nr 1 (29), s. 384.

⁵³ M. Warda „Polakowski”, *Moja działalność w Związku Walki Zbrojnej...*, s. 90.

⁵⁴ Marian Pilarski „Grom”, „Jar”, „Olgierd” s. Franciszka, ur. 30 VII 1899 r. w Pisarzowicach, gm. Biała Krakowska, wykształcenie średnie. Po wybuchu I wojny światowej zgłosił się na ochotnika do 3. pp. Legionów Polskich – Brygady Karpackiej. W 1920 r. brał udział w wojnie z bolszewikami (ciężko ranny pod Komarowem). W latach 1920–1939 plut., a następnie chor. zawodowy WP. W tym okresie pełnił funkcję m.in. podoficera gospodarczego i dowódcy plutonu w 83. pp. Strzelców Poleskich w Kobryniu. Wraz ze swoim macierzystym pułkiem, który stał się integralną częścią Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Polesie”, brał udział w wojnie obronnej 1939 r. Do ZWZ przyjęty najprawdopodobniej na przełomie 1941 i 1942 r. jako żołnierz 21. placówki ZWZ-AK w Tyszowcach. Od XI 1943 r. dowódca 21. placówki AK w Tyszowcach. Od stycznia 1944 r. dowódca 21. kompanii AK „Tyszowce”. Po wkroczeniu Sowieców pozostał w konspiracji. Poszukiwany przez NKWD i UB. Od kwietnia 1945 r. przyjął ps. Jar. Od 11 IX 1945 r. pełnił funkcję II sekretarza Obwodu WiN miasta Zamość i oficera wywiadu Obwodu WiN Zamość. W lipcu 1946 r. mianowany na prezesa Obwodu WiN Zamość, zaś od grudnia 1946 r. inspektor Zamojskiego Inspektoratu WiN. Ujawnił się pozornie 11 IV 1947 r. w PUBP w Zamościu. Od marca 1948 r. komendant II Inspektoratu Zamojskiego AK. Aresztowany 12 IV 1950 r. w Zamościu. Wyrokiem WSR w Lublinie z 16 X 1951 r. skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 4 III 1952 r. w więzieniu na Zamku w Lublinie. 7 XI 1991 r. zrehabilitowany. Zob. B. Szyprowski, *Marian Pilarski (1899–1952) – twórca i dowódca II Inspektoratu Zamojskiego AK*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2018, nr 48, s. 31–56.

Wereszyn–Telatyn–Posadów–Steniatyn) bezpośrednio dowodzony był przez ppor. Zenona Jachymka „Wiktora”; odcinek południowo-wschodni (Steniatyn–Żerniki–Rzeczyca–Szlatyn–Jarczów–kolonia Hodywańce), kierowany przez Błażeja Czopa⁵⁵ „Czaplińskiego”; i najbardziej nas interesujący odcinek południowy zabezpieczający Bełzec, Narol, Płazów, Rudę Różaniecką, Cieszanów, Stary Dzików, Susiec i Majdan Sopocki, którym dowodził „Polakowski”. Linia bezpieczeństwa na południowym odcinku przebiegała od Bełzca do Rudy Różanieckiej i dalej przez Lubliniec do Dzikowa Starego, chroniło go siedem kompanii terenowych⁵⁶.

Według ustaleń wywiadu tomaszowskiego obwodu terenem najbardziej zagrożonym w maju 1944 r. na odcinku południowym była Narolszczyzna, gdzie już 18 kwietnia 1944 r. oddziały UPA dokonały akcji zbrojnej na Bieniaszówkę⁵⁷. Atak przeprowadzono od strony Kołajec i Pawliszcza. Wieś, która nie była wówczas objęta obroną przeciwukraińską, została ostrzelana pociskami zapalającymi i doszczętnie spalona. Mieszkańcy, w porę ostrzeżenia, uciekli w noc przed atakiem do Brzezin, Łukawicy i Lipska. Wsi z pomocą pospieszył oddział dowodzony przez ppor. Karola Kosteckiego „Kostka”, który podzielony na dwa pododdziały skutecznie wyparł nieprzyjaciela z Bieniaszówki⁵⁸.

Największym sprawdzianem dla oddziałów rozmieszczonych na południowym odcinku była obrona Narola przed UPA 22 maja 1944 r. „Polakowski” koordynował wówczas tę akcję. Bezpośrednią obroną miasteczka i okolicznych miejscowości dowodził por. Karol Kostecki „Kostek”. Będąca pod jego komendą kompania „Narol”, wsparta kompanią lubaczowską, chroniąc miejscową ludność, powstrzymała atak sotni UPA „Ema”, „Jastruba” i „Morozenki” na Narolszczyźnie⁵⁹.

⁵⁵ Błażej Czop vel Jan Nowak „Czapliński” s. Franciszka, ur. 8 I 1914 r. we wsi Łubcze, pow. Tomaszów Lubelski, wykształcenie średnie, podoficer rezerwy piechoty, w konspiracji awansowany do stopnia st. sierżanta. W ramach 23. pp. we Włodzimierzu Wołyńskim brał udział w wojnie obronnej 1939 r. Od listopada 1939 r. w konspiracji SZP na terenie gminy Jarczów. Od połowy 1943 r. dowódca kompanii AK „Jarczów”. Od kwietnia do września 1944 r. pełnił obowiązki komendanta Rejonu II Obwodu AK Tomaszów Lubelski. Po wkroczeniu Sowieców nadal w konspiracji. Aresztowany i więziony przez NKWD. Ujawnił się 2 IV 1947 r. w PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Po ujawnieniu zamieszkał w Sławnie. Zob. AIPN Lu 00226/1, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Lublinie dot. Błażeja Czopa; I. C a b a n, *Oddziały partyzanckie i samoobrony...*, s. 138.

⁵⁶ I. C a b a n, Z. M a ń k o w s k i, *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w Okręgu Lubelskim 1939–1944...*, s. 260.

⁵⁷ J. M a r k i e w i c z, *Partyzancki kraj*, Lublin 1980, s. 261.

⁵⁸ AIPN Lu, 07/43, t. 17, cz. 2, Protokół przesłuchania Stanisława Brogowskiego z 4 I 1955 r., s. 105.

⁵⁹ Więcej: K. K o s t e c k i, „Wspomnienie z dnia 22 maja 1944 r. dot. obrony Narola przed groźnym i jednym z najpoważniejszych napadów UPA”, mps, 22 V 1957 r. (zbiory Aleksandry Hadaś); D. I w a n e c z k o, „Przypadek czy przeznaczenie?”..., s. 68–79.

W okresie walk z UPA żołnierze „Polakowskiego” zaangażowani byli także we wspólne przedsięwzięcia z partyzantką sowiecką Duba, Kowpaka i Szangina, w ramach których minowano tory kolejowe na trasie Rejowiec-Rawa Ruska, podejmowano działania sabotażowo-dywersyjne w okolicy Lubyczy Królewskiej, Bełzca i Suśca, a także współpracowano w zakresie zakwaterowania i wywiadu⁶⁰.

Pomimo zwycięstwa podległy „Polakowskiemu” odcinek południowy nadal ochraniał swoje tereny. Zaledwie dwa tygodnie później 4 czerwca 1944 r. UPA zaatakowała po raz drugi, tym razem pozycje zajmowane przez kompanię lubaczowską w Majdanie i Chlewiskach, a także Brzeziny Bełżeckie bronione przez III pluton dowodzony przez Stefana Kobosa „Wrzosa”⁶¹. Natarcie miało zdecydowanie mniejszą siłę rażenia. Także i tym razem odparto atak, zmuszając oddziały UPA do wycofania się. Za frontalnym uderzeniem ponownie stały dwie sotnie: „Ema” i „Jastruba” dowodzone przez „Oresta”⁶². W wyniku walk częściowemu spaleni uległy

⁶⁰ K. Kostecki, „Fragment współdziałania oddziałów Armii Krajowej z oddziałami partyzantki radzieckiej »Kowpaka«”, mps (zbiory Aleksandry Hadaś); AIPN Rz 107/952, Akta sprawy dot. Zdzisława Zatheya, Franciszka Franusa, Wacława Zatheya, Jana Buksaka, Michała Franusa, Krótki zarys działalności konspiracyjnej i podziemnej Obwodu AK „Lusia” w Lubaczowie, k. 192; AIPN Lu 571/6, t. 7, Akta sprawy dot. Stefana Kobosa, Karola Żołądka, Eugeniusza Szczepańskiego i Bolesława Gocha, Pismo Stefana Kobosa do Sądu Najwyższego w Warszawie, 10 X 1956 r., k. 86; J. J ó Ź w i a k o w s k i, *Armia Krajowa na Zamojszczyźnie*, t. 2, Lublin 2001, s. 549.

⁶¹ Stefan Kobos vel Stanisław Kowalski „Wrzos”, „Michorowski” s. Jana, ur. 27 XI 1900 r. w Maniowie, pow. Dąbrowa Tarnowska. W latach 1921–1939 r. służył w WP (sierż. zawodowy). We wrześniu 1939 r. zmobilizowany do 2. Batalionu Pancernego w Żurawicy, z którym walczył w walkach obronnych w okolicach Przemyśla, Lwowa i Stanisławowa. Od listopada 1939 r. do końca 1941 r. związany z konspiracją niepodległościową na terenie Bełzca i Narola, tj. Organizacją Wojskową (OW) i „Klon”. Po rozwiązaniu ich struktur przystąpił do ZWZ-AK Rejonu V Obwodu Tomaszów Lubelski, gdzie został dowódcą III placówki Brzeziny Bełżeckie kompanii „Narol”. Brał udział w walkach obronnych z UPA na Narolszczyźnie. We wrześniu 1945 r. awansowany do stopnia por. i mianowany dowódcą kompanii WiN „Narol”. W listopadzie 1945 r. uczestniczył w rozbiciu aresztu PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Nie ujawnił się podczas amnestii z 1945 r. i 1947 r. Po rozwiązaniu struktur kompanii „Narol” stanął na czele Samodzielnego Obwodu WiN Tomaszów Lubelski. Ujęty przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim 21 I 1956 r. w zabudowaniach Edmunda Szczepańskiego w Brzezinach Bełżeckich. Wyrokiem Sądu Wojewódzkiego w Lublinie ogłoszonym na sesji wyjazdowej w Zamościu 28 IX 1956 r. skazany na dożywotnie więzienie, zamienione ma mocy amnestii na 15 lat więzienia (w 1957 r. Sąd Najwyższy zmniejszył mu karę do 8 lat). Zmarł 24 VII 1976 r. w Opolu. Zob. W. H a n u s, *Jeden z ostatnich...*; J. W o ł o s z y n, *Materiały do słownika biograficznego uczestników walk z komunizmem (biogramy)*. Stefan Kobos, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2003, nr 19–20.

⁶² Myrosław Onyszkewycz „Orest” „Biłyj”, „Bohdan”, „Oleń”, ur. 26 I 1911 r. w Uhnowie. Ukończył 4 klasy gimnazjum i 2 klasy szkoły mierniczej. W 1932 r. w związku z działalnością w OUN skazany na 3 lata więzienia. Od kwietnia 1943 r. szef sztabu II Okręgu UPA „Buh”. Później dowodził kureniem UNS (ukr. Ukraińska Narodna Samoobrona, Ukraińska Samoobrona Ludowa) „Hałajda”. Od listopada 1945 r. dowódca WO „Sian” UPA, członek Krajowego Prowydu OUN i referent wojskowy. 2 III 1948 r. aresztowany we Wrocławiu. 2 VI 1950 r.

zabudowania w Chlewiskach⁶³. Dowództwo kompanii „Narol” zdecydowało się podjąć działania odwetowe, w trakcie których 6 czerwca zaatakowano wieś Pawliszcze i Kołajce, które spalono⁶⁴. W wyniku czerwcowych potyczek UPA nie zrealizowała planu odnoszącego się do wyparcia Polaków na prawy brzeg Tanwi⁶⁵.

Po ustaniu walk zbrojnych z UPA „Polakowski” w czerwcu 1944 r. stanął w obliczu nowego zagrożenia, tym razem ze strony okupanta niemieckiego. W dniach 9–14 czerwca 1944 r. i 21–25 czerwca 1944 r. wojska niemieckie rozpoczęły w lasach Puszczy Solskiej akcje oczyszczające pod krypt. „Sturmwind I i II”, których celem było zniszczenie licznych na tym obszarze polskich i sowieckich oddziałów partyzanckich utrudniających wojskom niemieckim poruszanie się po terenie Zamojszczyzny⁶⁶. Wobec zaciskania niemieckiego pierścienia obławy wokół Puszczy Solskiej w ramach operacji „Sturmwind II” „Polakowski” zarządził na podległym terenie Rejonu V ukrycie się partyzantów w niewielkich kompleksach leśnych, zamaskowanych schronach lub domach i przeczekaanie w ten sposób operacji. Większość kompanii, realizując zalecenia „Polakowskiego”, wyszła z operacji bez szwanku⁶⁷. Jedynie część żołnierzy 2. kompanii „Ruda Różaniecka” ukrywających się w pobliżu rzeki Tanew w Puszczy Solskiej 21 czerwca 1944 r. zostało zaskoczonych przez oddziały niemieckie. W wyniku stoczonej walki zginęło wówczas 21 żołnierzy.

Wraz z wkroczeniem na Lubelszczyznę pierwszych oddziałów sowieckich „Polakowski” z rozkazu komendanta „Drugaka” przystąpił do akcji „Burza”. Wraz z podległymi oddziałami brał udział w zajęciu Bełzca i Tomaszowa Lubelskiego⁶⁸, a następnie w ramach zgrupowania tomaszowskiego obwodu wraz z oddziałem wszedł w skład OP 9 (9. pp. Leg.) pod dowództwem mjr. Stanisława Prusa⁶⁹ „Adama”, z którym dotarł przez Ulów, Zielone,

wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w Warszawie skazany na karę śmierci. Wyrok wykonano 6 VIII 1950 r. w więzieniu mokotowskim w Warszawie. Zob. A.B. S z c z e ś n i a k, W.Z. S z o t a, *Droga donikąd*, Warszawa 2013, s. 244.

⁶³ D. I w a n e c z k o, „Przypadek czy przeznaczenie?”..., s. 79.

⁶⁴ M. Z a j ą c z k o w s k i, *Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie...*, s. 375.

⁶⁵ T. B e r e z a, *Konflikt polsko-ukraiński na terenie powiatów jarosławskiego i lubaczowskiego (1944–1947). Próba analizy porównawczej*, [w:] *Polska–Ukraina. Wspólna przeszłość*, Cieszanów 2007, s. 131.

⁶⁶ K. B a r t o s z e w s k i, *Sturmwind II. Walki w Puszczy Solskiej 21–25 czerwca 1944 r.*, [w:] *Armia Krajowa na środkowej i południowej Lubelszczyźnie i Podlasiu*, red. T. Strzembosz, Lublin 1993, s. 93.

⁶⁷ S. G e l m u d a, Relacja z dnia 16 VIII 2014 r. (kopia w zbiorach autora).

⁶⁸ K.A. T o c h m a n, *Warda Marian...*, s. 620.

⁶⁹ Stanisław Prus „Adam”, „Jan”, „Łada”, „Płomieńczyk”, „Piotr”, „Stefan”, „Maria”, „Kmita”, „Józef”, ur. 18 II 1905 r. w Siennicy Różanej, pow. Krasnystaw; 19 III 1937 r. mianowany do stopnia kapitana ze starszeństwem. Adiutant dowódcy 6. Pułku Strzelców Podhalańskich w Samborze. W wojnie obronnej 1939 r. walczył pod Łabuniami i Suchowolą. Od sierpnia 1940 r. do lutego 1943 r. komendant Obwodu ZWZ-AK Zamość. Od 10 III 1943 r. dowódca oddziałów

Hutki, Kaczórki, Jaćnię, Adamów do miejsca koncentracji w podzamojским Skaraszowie. Przybyłe na miejsce oddziały tomaszowskiego obwodu wobec wrogiej postawy Sowietów zostały rozbrojone⁷⁰.

OKRES OKUPACJI SOWIECKIEJ

Po wkroczeniu Sowietów Marian Warda pozostał w konspiracji, pełniąc, jak dotychczas, stanowisko dowódcy Rejonu V. Zgodnie z wytycznymi komendy obwodu „Polakowski” otrzymał wówczas polecenie, aby nie zdawać broni, którą po odczyszczeniu zmagazynowano i ukryto, zaś na wypadek zagrożenia aresztowaniem podlegli mu żołnierze mieli stosować samoobronę i otaczać opieką rodziny, które na skutek działań wojennych utraciły swoich bliskich, żołnierze AK⁷¹.

Odtąd Marian Warda w celu głębszej konspiracji zaczął także posługiwać się dowodem tożsamości wystawionym na nazwisko Marian Zarębski. Masowe aresztowania dokonane przez UB i NKWD w okresie od października do końca grudnia 1944 r. w powiecie tomaszowskim wymusiły na komendzie obwodu rozluźnienie kontaktów pomiędzy dowódcami rejonów i kompani oraz zakamuflowanie punktów łączności i znaczne ograniczenie działań AK.

W lutym 1945 r., biorąc udział w odprawie dowódców rejonów zorganizowanej przez komendanta tomaszowskiego Obwodu AK por. Stanisława Książka⁷² „Rotę”, „Polakowski” otrzymał rozkaz wznowienia działalności

dywersyjnych i partyzanckich Inspektoratu Zamojskiego z równoczesnym pełnieniem funkcji zastępcy inspektora. Od 30 XI 1943 r. mianowany dowódcą I Oddziału Partyzanckiego 9. pułku piechoty Legionów (OP 9). Od 12 VI 1944 r. zastępca inspektora Inspektoratu Zamojskiego AK, a następnie po śmierci Edwarda Markiewicza „Kaliny”, inspektor Inspektoratu Zamojskiego AK. Aresztowany w listopadzie 1944 r. przez NKWD. Zamordowany we wrześniu 1944 r. na Zamku Lubelskim w Lublinie. Zob. J. Jóźwiakowski, *Armia Krajowa na...*, t. I, s. 255; J. Grygiel, *Związek Walki Zbrojnej Armia Krajowa...*, s. 38; *Zamojszczyzna. Słownik historyczno-biograficzny*, red. R. Smoter Grzeszkiewicz, Zamość 2010, s. 79.

⁷⁰ K. Kostecki, „Akcja »Burza« w Okręgu AK Lublin”, 7 I 1995 r., mps (w zbiorach Aleksandry Hadaś).

⁷¹ AIPN BU 0183/94, Charakterystyka faktologii nr 97 Rejonu V Obwodu WiN Tomaszów Lubelski, s. 5.

⁷² Stanisław Książek „Klin”, „Kolba”, „Rota”, „Turia”, „Wyrwa” s. Macieja, ur. 25 IV 1909 r. w Gruszcze Zaporoskiej, pow. Zamość, oficer WP. W 1931 r. ukończył studia techniczno-pedagogiczne w Warszawie. W 1936 r. zdał egzamin uniwersytecki i otrzymał dyplom nauczyciela szkół średnich. Od 1933 r. pracował jako nauczyciel w IV Miejskim Gimnazjum Męskim w Warszawie. Tam zastała go wojna. Brał udział w wojnie obronnej 1939 r. (9. pal. w Siedlcach). Walczył z oddziałami niemieckimi pod Wyszkwem, Serockiem i Kałuszynem. 8 IX 1939 r. ranny w walce pod wsią Zimnowoda nieopodal Kałuszyna. Od 1 III 1940 r. w ZWZ. Od 15 IX 1943 r. komendant Obwodu AK Zamość. W okresie od 1 I do 14 VI 1945 r. komendant Obwodu AK-DSZ Tomaszów Lubelski. Od 14 VI 1945 r. inspektor Inspektoratu

konspiracyjnej i zbrojnej⁷³. Jako dowódca Rejonu V zwrócił szczególną uwagę na konfidentów UB działających w terenie, którzy zagrażali dekonspiracji poszczególnych kompanii, a także na osoby uznane wewnątrz struktur konspiracyjnych za niepewne. Takowe zwalniano z przysięgi i pracy w organizacji⁷⁴.

Po wznowieniu działalności jeszcze tego samego miesiąca „Polakowski” osobiście wraz ze Stanisławem Żańczakiem⁷⁵ i Kazimierzem Stawiarskim⁷⁶ brał udział 5 lutego 1945 r. w likwidacji we wsi Paary sowieckiego komendanta wojennego Tomaszowa Lubelskiego i jego dwóch zastępców⁷⁷, zaś dwa dni później z jego rozkazu grupa żołnierzy kompanii „Narol” dowodzona przez „Kostka” zlikwidowała komendanta wojennego Bełzca i jego kierowcę⁷⁸.

Zwieńczeniem działań „Polakowskiego” w pierwszym kwartale 1945 r. był udział w rozbięciu obozu pracy NKWD w Nowinach-Błudku. Obóz usytu-

Zamojskiego DSZ. Ujawnił się w marcu 1947 r. Aresztowany 23 X 1950 r. Zwolniony po 8 miesiącach. W latach 1950–1970 pracował w Spółdzielni Inwalidzkiej w Warszawie, pełniąc kolejno funkcje: robotnika, majstra, brigadzisty i kierownika zakładu produkcyjnego. Później pracował w Studium Nauczycielskim nr 1 w Warszawie. W 1970 r. przeszedł na emeryturę. Zmarł 16 IX 2006 r. Zob. M. Zajączkowski, *Stanisław Książek (1909–2006)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 4, red. K. Krajewski, Kraków-Warszawa-Wrocław 2010, s. 318–328.

⁷³ APL, sygn. 35/1099/0/6.3/163, Korespondencja Książka Stanisława ps. „Rota”, „Turia” komendanta Obwodu z inspektorem zamojskim, komendantami rejonów i innych osób, Meldunek komendanta „Roty” do „Małego”, 25 II 1945 r., k. 9.

⁷⁴ AIPN BU 0183/94, Charakterystyka faktologii nr 97 Rejonu V Obwodu WiN Tomaszów Lubelski, s. 5.

⁷⁵ Stanisław Żańczak s. Kazimierza, ur. 17 XI 1908 r. w Zagrodach, pow. Lubaczów. Ukończył 4 klasy szkoły podstawowej. W latach 1929–1931 służył w 6. psk. w Żółkwi, a następnie uczył się w Centrum Wyszczolenia Kawalerii WP w Grudziądzu. Od lutego 1943 r. w kompanii AK „Narol” Obwodu Tomaszów Lubelski, gdzie otrzymał ps. Sikora. W kompanii pełnił funkcję dowódcy drużyny, a od kwietnia 1945 r. dowódcy plutonu. 4 VIII 1946 r. aresztowany przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Wyrokiem WSR w Lublinie z 15 III 1947 r. został skazany na łączną karę 21 lat pozbawienia wolności (amnestia złagodziła ją do 5 lat). Wolność odzyskał w 1951 r. Dnia 11 III 1951 r. pozyskany do współpracy jako inf. „Wicher” przez mł. referenta Referatu V PUBP w Lubaczowie Tadeusza Biernackiego, a to w celu rozpracowania byłych żołnierzy AK i WiN z terenu Narola i Lipska. Zob. AIPN Rz, 00138/687/J, Akta operacyjne dot. Stanisława Żańczaka.

⁷⁶ Kazimierz Stawiarski „Świsł”, „Dzięcioł” s. Floriana, ur. 30 V 1920 r., goniec kompanii AK „Narol”. Od 1946 r. przebywał na terenie Grodkowa, pow. Brzeg. Ujawnił się w kwietniu 1947 r. Zmarł 14 V 1975 r. Zob. AIPN Rz 05/118, Charakterystyka faktologii nr 97... s. 238 (według numeracji pdf); AIPN BU 2911/1, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej MSW w Warszawie dot. Kazimierza Stawiarskiego; AIPN Wr 0074/9, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Opolu dot. Kazimierza Stawarskiego.

⁷⁷ R. Wnuk, *Konspiracja akowska i poakowska na Zamojszczyźnie od lipca 1944 r. do 1956 r.*, Zamość 1993, s. 100.

⁷⁸ AIPN Lu 011/919, Akta kontrolno-śledcze dot. Jana Kałuży, Protokół przesłuchania Jana Kałuży, 2 III 1945 r., s. 28 (według numeracji pdf).

owany był w lesie przy drodze Józefów–Susiec, około 24 km od Tomaszowa Lubelskiego⁷⁹, oficjalnie przeznaczony był dla folksdojczów, więzieni byli w nim także żołnierze podziemia. Do akcji doszło w nocy z 25 na 26 marca 1945 r. Brały w niej udział połączone oddziały AK z obwodów Biłgoraj i Tomaszów Lubelski dowodzone przez por. Konrada Bartoszewskiego⁸⁰ „Wira” i por. Mariana Wardę „Polakowskiego”. W jej trakcie partyzanci rozbili obóz i pochwycili jego komendanta kpt. Włodzimierza Konowałowa⁸¹ wraz z trzema innymi osobami, których rozstrzelano. Podczas akcji partyzanci rozbili obóz i zarekwirowali dokumentację⁸².

1 maja 1945 r. za dotychczasowe zasługi na polu konspiracji komendant Obwodu AK Tomaszów Lubelski Stanisław Książek „Turia” podpisał wniosek awansowy Mariana Wardy do stopnia kapitana rezerwy. W opinii

⁷⁹ K.A. T o c h m a n, *Komunistyczny obóz pracy Nowiny-Błudek na Zamojszczyźnie (1944–1945)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2013, nr 1 (11), s. 95.

⁸⁰ Konrad Bartoszewski, „Wir”, „Zadora”, „Łada” s. Wacława, ur. 5 VII 1914 r. w Baranówce na Wołyniu. W wojnie obronnej 1939 r. walczył pod Tomaszowem Lubelskim. W okresie okupacji niemieckiej dowódca placówki „Józefów” Obwodu ZWZ-AK Biłgoraj. Od listopada 1941 r. komendant Rejonu Józefów, Aleksandrów, Babice i Łukowa. Po wkroczeniu Sowietów nadal w konspiracji, zastępca komendanta Obwodu AK Biłgoraj. 28 I 1945 r. dowodzony przez niego oddział brał udział w brawurowej akcji rozbicia aresztu PUBP w Biłgoraju. Od maja do grudnia 1946 r. członek sztabu Okręgu Lubelskiego WiN, zaś od grudnia 1946 r. szef sztabu lubelskiego okręgu WiN. Ujawnił się 22 III 1947 r. w MBP w Warszawie. Aresztowany w 1952 r. w Radomiu. Wyrokiem WSR w Warszawie z 13 X 1953 r. skazany na 4 lata więzienia, karę na mocy amnestii zmniejszono mu do 2 lat i 8 miesięcy. Zwolniony 8 XII 1954 r. Po wyjściu z więzienia zamieszkał w Nieklaniu, a następnie we Wrocławiu. W 1969 r. doktoryzował się na Uniwersytecie Wrocławskim. W tym samym roku został przyjęty do pracy w charakterze adiunkta na KUL. W latach siedemdziesiątych rozpracowywany przez Wydział IV WUSW w Lublinie jako osoba wrogo ustosunkowana do władzy ludowej. W 1979 r. przeszedł na emeryturę. Był autorem prac naukowych dotyczących okupacji niemieckiej. Zmarł po krótkiej i ciężkiej chorobie 21 IV 1987 r. w Lublinie. Pochowany na cmentarzu przy ul. Lipowej w Lublinie. Zob. K. B a r t o s z e w s k i, *Relacje, wspomnienia, opracowania*, Lublin 1996; AIPN BU 01251/81, Akta kontrolno-śledcze dot. Konrada Bartoszewskiego, Wyrok WSR w Warszawie z dnia 13 X 1953 r., s. 115–119 (według numeracji pdf).

⁸¹ Władysław vel Włodzimierz Konowałow (1923–1945), kpt. NKWD; dowódca baonu, następnie oficer łączności, naczelnik sztabu 69. gwardyjskiego pp. (21. Dywizji Gwardii) i dowódca samodzielnego zmotoryzowanego baonu I Brygady Gwardii. Od 23 VIII 1943 r. kapitan. Od 1 X 1943 r. w Polskim Korpusie w ZSRS (3. DP), gdzie od stycznia do czerwca 1944 r. pełnił funkcję drugiego pomocnika szefa sztabu 7. pp. 3. DP. Przeniesiony do 1. DP, był drugim pomocnikiem szefa sztabu 2. pp. i dowódcą. Od 1 XII 1944 r. w Polskim Samodzielnym Batalionie Specjalnym, wyznaczony na komendanta obozu w Nowinach-Błudku. Rozstrzelany 26 III 1945 r. po zajęciu obozu przez AK. Zob. K.A. T o c h m a n, *Komunistyczny obóz pracy Nowiny-Błudek...*, s. 95.

⁸² Więcej: K.A. T o c h m a n, *Komunistyczny obóz pracy Nowiny-Błudek...*, s. 91–105; idem, *Adam Boryczka z dziejów WiN-u*, t. 2, Zwierzyniec–Rzeszów 2001, s. 88–90; R. W n u k, *Konspiracja akowska i poakowska...*, s. 102–103; Archiwum Państwowe w Zamościu, sygn. 85, Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej. Środowisko żołnierzy 9. pułku piechoty Ziemi Zamojskiej, Relacja świadka zdarzeń Bronisława Malca „Żegoty” dot. miejscowości Błotko k/Nowin, 12 IV 1988 r., mps, s. 1–11.

dołączonej do wniosku „Polakowski” był przedstawiony jako „bardzo zdolny, inteligentny, odważny, stanowczy i bojowy oficer. Dobry organizator, jeden z pierwszych dowódców oddziału leśnego. Oddział, którym dowodził, przedstawiał wartość moralną i bojową. Dowodzony przez »Polakowskiego« Rejon był najlepiej zorganizowanym na terenie całego tomaszowskiego Obwodu. Rejon jest w ciągłej gotowości bojowej [...]. Żołnierze, jak i ludność cywilna mają do niego duże zaufanie. Politycznie wyrobiony. Zasluguje na wyższy stopień oficerski”⁸³. Równocześnie za udział w akcji likwidacyjnej z 5 lutego 1945 r. i akcji rozbitcia 25 marca 1945 r. obozu pracy NKWD „Polakowski” został także objęty wnioskiem komendanta „Turii” do odznaczenia Krzyżem Walecznych⁸⁴. Zarówno awans do stopnia kapitana, jak i wniosek do odznaczenia uzyskał zatwierdzenie Delegata Sił Zbrojnych na Kraj 1 czerwca 1945 r. (Rozkaz Personalny nr 172)⁸⁵.

W kwietniu 1945 r. Marian Warda, działając z ramienia inspektora zamojskiego kpt. Mariana Gołębińskiego⁸⁶ „Stera”, podjął wstępne rozmowy porozumiewawcze z UPA⁸⁷, które 21 maja 1945 r. zaowocowały

⁸³ APL, sygn. 35/1099/0/6.3/169, Wnioski awansowe i odznaczeniowe, Awans 45a do stopnia kapitana Mariana Wardy, 1 V 1945 r., k. 311.

⁸⁴ AIPN Rz 105/3, Akta dot. akcji zbrojnych AK, Wniosek do odznaczenia Krzyżem Walecznych, 1 V 1945 r., s. 328 (według numeracji pdf).

⁸⁵ AIPN Lu 159/1 t. 3, Akta sprawy dot. Jana Szatowskiego *vel* Szatyńskiego, Rozkaz Personalny nr 172, s. 27–28 (według numeracji pdf).

⁸⁶ Marian Gołębiński „Irka”, „Ster”, „Korab”, „Lotka”, „Swoboda” *vel* Marian Gortat *vel* Marian Śliwa s. Stanisława, ur. 16 IV 1911 r. w Płońsku; cichociemny. W latach 1934–1935 odbył służbę wojskową w 59. pp. wielkopolskiej 15. DP w Inowrocławiu. W wojnie obronnej 1939 r. niezmobilizowany. 1 X 1942 r. po przejściu szkolenia konspiracyjnego ze specjalnością dywersji zrzucony na spadochronie w ramach operacji „Gimlet” w okolicach Dębina. Od listopada 1942 r. mianowany szefem Kedywu Zamojskiego Inspektoratu Rejonowego AK. Od października 1943 r. komendant hrubieszowskiego Obwodu AK. W okresie od marca do czerwca 1945 r. pełnił stanowiska: inspektora Inspektoratu AK Zamość i szefa sztabu Okręgu Lubelskiego DSZ (następnie WiN). Aresztowany przez UB 21 I 1946 r. w Warszawie. Wyrokiem WSR w Warszawie z 3 II 1947 r. skazany na karę śmierci, zamienioną decyzją Bolesława Bieruta na dożywotnie pozbawienie wolności, a następnie na mocy amnestii z 22 lutego 1947 r. – na 15 lat więzienia. Wyszedł na wolność 21 VI 1956 r. Był współzałożycielem działającej w latach 1964–1970 na terenie Warszawy opozycyjnej organizacji „Ruch”. 20 VI 1970 r. w związku z działalnością w tej organizacji skazany na 4,5 roku więzienia. Zwolniony w 1974 r. W 1976 r. był jednym ze współorganizatorów Ruchu Obrony Praw Człowieka i Obywatela. W 1982 r. wyjechał do USA. Zmarł 18 X 1996 r. Zob. J. D u d e k, *Marian Gołębiński (1911–1996). Żołnierz, opozycjonista, emigrant*, Lublin 2016; K.A. T o c h m a n, *Pułkownik Marian Gołębiński, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1997*, nr 10, s. 19–41.

⁸⁷ Wstępne rozmowy odbyły się 2 maja 1945 r. w Dolinach w powiecie lubaczowskim. Obecny był na nich Marian Warda jako delegat strony polskiej, stroną ukraińską reprezentował Mykoła Wynnyczuk „Wyr”, referent organizacyjno-mobilizacyjny, a zarazem zastępca prowidnyka Nadrejonu Jarosławskiego OUN. Ukraińcy chcieli wówczas nawiązać współpracę i uzyskać kontakt z przedstawicielami polskiego podziemia. W trakcie rozmów strona ukraińska przedłożyła „Polakowskiemu” kwestie w zakresie m.in. ochrony ludności cywilnej, udzielanie wzajemnego wywiadu, wymianę prasy czy wspólne akcje przeciwko bandytyzmowi. Więcej:

głównymi rozmowami polsko-ukraińskimi w przysiółku Żar, należącym do Lublińca Nowego w powiecie lubaczowskim, zamieszkanym w większości przez Ukraińców i kontrolowanym przez UPA. „Polakowski” w rozmowach z 21 maja uczestniczył jako jeden z delegatów polskiego podziemia. Stronie polskiej przewodniczył inspektor Inspektoratu Zamojskiego DSZ kpt. „Ster”, a także jego zastępca kpt. Stanisław Książek „Wyrwa” i por. Jan Turowski⁸⁸ „Norbert” – komendant tomaszowskiego Obwodu DSZ⁸⁹.

Ostatecznie 21 maja zawarto porozumienie o wzajemnej współpracy, w myśl którego obie strony postanowiły zawiesić broń, zwalczać agenturę i pospolity bandytyzm, a także wymieniać się informacjami wywiadowczymi. Ustalono również odpowiednie zasady co do poruszania się po terenie kontrolowanym przez jedną ze stron. Wprowadzono także wzajemne strefy wpływów. Porozumieniem objęto powiaty tomaszowski, hrubieszowski, biłgorajski, chełmski i lubaczowski⁹⁰.

Pokłosiem rozmów z 21 maja było zawarcie w lipcu 1945 r. lokalnego porozumienia polsko-ukraińskiego w Bieniaszówce nieopodal Narola. W rozmowach obok „Polakowskiego” brali także udział por. Karol Kostecki „Kostek” i ppor. Stefan Kobos „Wrzos”. W rozmowach stronę ukraińską reprezentował prowidnyk Rejonu 5 Okregu II OUN Teodor

G. Motyka, R. Wnuk, *Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947*, Warszawa 1997, s. 88–89; J. Dudek, *Marian Gołębiewski (1911–1996)...*, s. 150; „Bo mnie tylko wolność interesuje...”. Wywiad-rzeka z Marianem Gołębiewskim (Nowy Jork, listopad 1988 – czerwiec 1989), wywiad przeprowadził D. Balcerzyk, wstęp i oprac. J. Dudek, Lublin 2011, s. 259.

⁸⁸ Jan Turowski „Grom”, „Jemiola”, „Kolba”, „Norbert”, „Tatar” s. Karola, ur. 31 V 1917 r. w Szczepieszynie, kpt., oficer służby stałej piechoty. Służył w 44. Pułku Strzelców Kresowych w Równem. Od 1 X 1937 r. w Szkole Podchorążych Piechoty w Komorowie koło Ostrowi Mazowieckiej. Jako dowódca 5. kompanii II baonu 7. pułku piechoty Legionów w Chełmie brał udział w wojnie obronnej 1939 r. (walczył pod Ilżą). Był jednym z organizatorów SZP i ZWZ na tym terenie. Od listopada 1939 r. komendant placówki SZP-ZWZ Szczepieszyn. Od marca 1941 r. był zastępcą dowódcy oddziałów szturmowych zamojskiego Obwodu ZWZ. W latach 1945–1946 dowodził tomaszowskim obwodem DSZ-WiN. Aresztowany przez WUBP w Lublinie 27 IX 1946 r. 1 X 1947 r. WSR w Lublinie skazany na 9 lat więzienia. Zwolniony 28 IX 1955 r. Zamieszkał w Lublinie. Zmarł 16 IX 1984 r. w Lublinie. Spoczywa na cmentarzu przy ul. Lipowej. Zob. A. Skiba, *Jan Turowski ps. „Grom”, „Jemiola”, „Kolba”, „Norbert”, „Tatar”*, [w:] J. Turowski, *Historia OP 9*, wybór i oprac. D. Górny, W. Soroka, A. Skiba, Zamość 2017, s. 9–13.

⁸⁹ A. Zagórski, *I Zarząd Główny Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” przed sądem komunistycznym*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1995, nr 7, s. 171; K.A. Tochman, *Marian Warda...*, s. 621.

⁹⁰ Więcej: M. Moszkowicz, *Gdzie w maju 1945 r. kierownictwo Inspektoratu AK-DSZ Zamość prowadziło rozmowy i zawarło porozumienie z OUN-B i UPA?*, „Cieszanowskie Zeszyty Regionalne” 2012, t. 5, s. 73–75; M. Zajączkowski, *Drogi do porozumienia między polskim i ukraińskim podziemiem niepodległościowym w latach 1945–1947*, [w:] *Od zniewolenia do wolności. Studia historyczne*, red. A.F. Baran, Warszawa-Białystok 2009, s. 288; A.B. Szcześniak, W.Z. Szota, *Droga...*, s. 330; J. Dudek, *Delegatura Sił Zbrojnych oraz I Zarząd Główny WiN wobec porozumienia z OUN-UPA na Lubelszczyźnie*, „Res Historica” 2015, nr 40, s. 211–231.

Rembisz⁹¹ „Zaruba” i szef SB tegoż Okręgu Wasyl Fedynski⁹² „Szram”. Spotkanie zakończyło się podpisaniem porozumienia o zawieszeniu broni i wzajemnej pomocy w walce z UB⁹³.

W obliczu postępujących działań represyjnych PUBP w Tomaszowie i Lubaczowie Marian Warda nie ujawnił się podczas sierpniowej amnestii z 1945 r., zdecydował się pozostać w konspiracji. Po utworzeniu we wrześniu 1945 r. struktur Zrzeszenia WiN „Polakowski” pozostał na stanowisku dowódcy Rejonu V. Jego zastępcą został wówczas por. Karol Kostecki „Kostek”, zaś jego obowiązki na stanowisku dowódcy kompanii WiN „Narol” przejął por. Stefan Kobos „Wrzos”. W ramach Zrzeszenia „WiN” zachowano akowski podział Rejonu V na kompanie i plutony. Obok kompanii WiN „Narol” zmiany na szczeblu dowódcy objęły także 2. kompanię w Rudzie Różanieckiej (dotychczasowego Emanuela Michalewicza „Hanyśa” zastąpił Władysław Ważny⁹⁴ „Bulba”), 3. kompanię „Susiec” (miejsce dotychczasowego ppor. „Ligoty” zajął Władysław Pardus-Bartosziński „Kat”) i kompanię 6. cieszanowską (Franciszka Szajowskiego „Kruka” zastąpił Wilhelm Kołodziejczyk⁹⁵ „Kosa”).

⁹¹ Teodor Rembisz „Błud”, „Zaruba”, „18” s. Andrzeja, ur. 18 II 1911 r. w Bruśnie Starym, pow. Lubaczów, z zawodu kamieniarz. Od 1941 r. mieszkał w Werchracie. Pracował jako sekretarz gminny w Potyliczu. W latach 1944–1947 prowidyk 5. Rejonu II Okręgu OUN. Z racji zajmowanego stanowiska pozostawał w stałym kontakcie z krajowym prowidykiem OUN Jarosławem Staruchem „Stiahem”. Odpowiedzialny z ramienia OUN za utrzymywanie kontaktów organizacyjnych z WiN w pow. tomaszowski. Zginął 14 IX 1947 r. podczas obławy zorganizowanej przez grupę operacyjną UB i KBW w okolicach Lubyczy Królewskiej i Teniatsk. Zob. AIPN Rz, 043/409, Akta operacyjne dot. Teodora Rembisza.

⁹² Wasyl Fedynski „Szram”, „Pawuk” s. Jana, ur. 14 IV 1914 r. w Mościskach, obwód lwowski, szef służby bezpieczeństwa II Okręgu OUN. 14 IX 1947 r. zabity przez grupę operacyjną UB i KBW w bunkrze w okolicach Lubyczy Królewskiej i Teniatsk. Zob. В. М о р о з, Василь Фединський – „Павук” – „Шрам” – діяч ОУН і УПА, „Східноєвропейський Історичний Вісник”, Спецвипуск II, 2017, s. 108–120.

⁹³ W. H a n u s, *Porozumienie i współpraca polskiego podziemia niepodległościowego z OUN-UPA na Narolszczyźnie w latach 1945–1947*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2018, t. 30, s. 177–193; AIPN Lu 07/43 t. 13, Protokół przesłuchania podejrzanego Eugeniusza Szczepańskiego, 26 I 1956 r., k. 147–149, AIPN Lu 571/6 t. 1, Protokół przesłuchania podejrzanego Karola Żołądka, 13 II 1956 r., k. 334–336.

⁹⁴ Władysław Ważny vel Władysław Kukielka s. Błażeja, ur. 29 X 1903 r. w Rudzie Różanieckiej, dowódca drużyny placówki AK w Rudzie Różanieckiej. Od września 1945 r. dowódca 2. kompanii WiN „Ruda Różaniecka” Rejonu V Obwodu Tomaszów Lubelski. Ujawnił się 7 III 1947 r. w PUBP w Lubaczowie. Zmarł 23 II 1965 r. Zob. AIPN Rz 05/6, Charakterystyka faktologii nr 3 organizacji Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” Okręg Rzeszów pod dowództwem Adama Lazarowicza „Klamry”, Kwestionariusz dot. Władysława Ważnego, k. 408.

⁹⁵ Wilhelm Kołodziejczyk (Kołodziejczuk) „Kosa” s. Jana, ur. 26 VII 1908 r. w Pomorzach, pow. Zborów, kapral podchorąży. W konspiracji mianowany do stopnia por. Absolwent Seminarium Nauczycielskiego we Lwowie, w latach 1930–1931 służył w WP, a następnie pracował jako nauczyciel w Milnie, pow. Zborów. W 1942 r. osiadł na stałe w Cieszanowie, podjął pracę w miejscowej szkole. Od 1943 r. związany z placówką Cieszanów Rejonu V Obwodu AK Tomaszów Lubelski – szeregowy służby wartowniczej w Cieszanowie. Brał udział

W listopadzie podlegli „Polakowskiemu” partyzanci kompanii „Narol” dowodzeni przez ppor. „Kostka” rozbili w nocy z 13 na 14 listopada 1945 r. areszt PUBP w Tomaszowie Lubelskim, uwalniając z niego około 50 osób, wśród nich sześciu partyzantów kompanii „Narol”⁹⁶. Partyzanci tej kompanii w latach 1945–1946 wykonali także kilka wyroków śmierci na osobach współpracujących z PUBP w Tomaszowie Lubelskim i Lubaczowie. 18 września 1945 r. zlikwidowani zostali Józef Wolańczyk i Karol Czubryt, zaś 18 czerwca 1946 r. Wacław Ohirko, Władysław Skowronek i Stefan Szymulski. Według podziemia pierwsi z nich przyczynili się do aresztowania przez UB siedmiu partyzantów kompanii „WiN” Narol. Wyrok wobec nich wykonali partyzanci 3. kompanii „Susiec” w lesie na wschód od Łukawicy⁹⁷. Z kolei pochodzący z Bełżca Ohirko, Szymulski i Skowronek figurowali w tajnym meldunku PUBP w Tomaszowie Lubelskim zawierającym wykaz dziewięciu informatorów, który dostał się w ręce kompanii „Narol”. Działając z rozkazu komendanta tomaszowskiego Obwodu WiN por. Jana Turowskiego „Norberta”, wyrok na nich wykonał żołnierz kompanii Wincenty Wolańczyk⁹⁸.

W KLESZCZACH BEZPIEKI I KOMUNISTYCZNEGO WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Marian Warda w zainteresowaniu tomaszowskiego i lubaczowskiego PUBP pozostawał *de facto* od początku ich powołania. Jego nazwisko pojawiało się w szerszym kontekście zainteresowania Rejonem V, a przede

w akcji „Burza”. Po wkroczeniu Sowietów nadal w konspiracji. Od marca 1945 r. dowódca 6. kompanii AK „Cieszanów” Rejonu V Obwodu Tomaszów Lubelski. Tożsame stanowisko pełnił w strukturach WiN. W maju 1946 r. zagrożony aresztowaniem ukrywał się w obozie leśnym Rejonu V w okolicach Rudy Różanieckiej. Ujawnił się 5 III 1947 r. w PUBP w Lubaczowie. Wyjechał na Śląsk. Aresztowany 22 IV 1951 r. Wyrokiem WSR w Rzeszowie z 20 VIII 1951 r. skazany na 13 lat więzienia. Zwolniony 11 XII 1956 r. na mocy amnestii. Po wyjściu z więzienia zamieszkał w Kopienicy, pow. Tarnowskie Góry, gdzie pracował jako inspektor oświaty. Zob. AIPN Lu 107/1262, Akta sprawy dot. Wilhelma Kołodziejczyka, Odpis oświadczenia o ujawnieniu Wilhelma Kołodziejczyka, 5 III 1947 r., s. 16 (według numeracji pdf), akt oskarżenia 21 VII 1951 r., s. 97 (według numeracji pdf); wyrok WSR w Rzeszowie z dnia 20 VIII 1951 r., s. 148–157 (według numeracji pdf).

⁹⁶ D. Iwaneczko, *Rozbicie aresztu UB w Tomaszowie Lubelskim*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” 1945–1948*, red. W. Frazik, F. Musiał, Kraków–Warszawa 2020, s. 104; idem, *„Przypadek czy przeznaczenie?”...*, s. 136–147; K. Kosteckci, *Okres od lipca 1944 r.*, s. 8–10; Relacja st. strz. Aleksandra Markiewicza „Szyszki”, 29 XI 1996 r., mps (kopia w zbiorach W. Hanusa); M.A. Sta wecki, *Smocza Jama*, Tomaszów Lubelski 1992, s. 61–66; R. W n u k, *Konspiracja akowska i poakowska...*, s. 104.

⁹⁷ W. Hanus, *Jeden z ostatnich...*, s. 103.

⁹⁸ *Ibidem*, s. 111.

wszystkimi działaniami kompanii AK „Narol”. Warda podobnie jak wielu innych konspiratorów przetrwał trudny dla AK okres czwartego kwartału 1944 r. i pierwsze miesiące 1945 r., kiedy to UB w Tomaszowie przy współudziale NKWD, oddziałów ACz i WP rozpoczęło na dość dużą skalę działania operacyjne na terenie powiatu, wymierzone w polskie podziemie. Podjęta akcja trwająca od października 1944 r. do końca marca 1945 r. miała głównie za cel „oczyszczenie przedpola” dla polskich komunistów, którzy szykowali się do przejęcia władzy na zajętych przez Sowiec terenach Polski. W wyniku tychże działań na terenie powiatu tomaszowskiego UB, przy współudziale NKWD, ACz i WP, aresztowało ponad 400 osób, wśród nich przeszło 250 żołnierzy AK. W tej grupie osób znalazł się m.in. aresztowany 5 grudnia 1944 r. komendant obwodu AK Tomaszów por. Władysław Surowiec „Sosna”⁹⁹, a także kilku partyzantów Rejonu V, w tym jeden z najbliższych podkomendnych „Polakowskiego”, Władysław Pardus-Bartosiniński „Kat”¹⁰⁰.

Dopiero udział „Polakowskiego” w akcji rozbicia komunistycznego obozu pracy NKWD w Nowinach-Błudku wpłynął na wzmożoną pracę operacyjną UB. Przyczyną podjęcia działań był donos informatora „Diament” z 4 kwietnia 1945 r., w którym obarczył „Polakowskiego” przygotowaniem i dowodzeniem marcową akcją¹⁰¹. Do podobnych konkluzji naprowadził także UB zamieszkały w Oseredku informator „Ołówka”. Od czerwca 1945 r. na skutek rozbudowania sieci agenturalnej działającej w strukturach Rejonu V UB było systematycznie informowane o miejscach przebywania „Polakowskiego”, który odtąd stał się jednym z najbardziej poszukiwanych żołnierzy podziemia w powiecie tomaszowskim. W jednym z donosów wspomnianego informatora „Ołówka” znalazła się dość istotna sugestia pominięta jednak niespostrzeżenie przez tomaszowskie UB, z której wynikało, że poszukiwany konspirator ukrywał się w leśniczówce

⁹⁹ AIPN Lu 034/2, Raporty sprawozdawcze (okresowe) PUBP Tomaszów Lubelski z 1944 r., Raport nr 12 kierownika PUBP do WUBP w Lublinie, 8 XII 1944 r., s. 41–42 (według numeracji pdf). Władysław Surowiec „Sosna” s. Błażeja, ur. 28 I 1905 r., ukończył gimnazjum, ppor. rez. 4. batalionu saperów w Przemyślu. W latach 1931–1933 pracował na poczcie w Tarnopolu. Od 1935 r. mieszkał i pracował we Lwowie, następnie przeniósł się do Rzeszowa. Pod koniec 1939 r. wyjechał do Tomaszowa Lubelskiego, gdzie pracował w straży pożarnej. W lutym 1940 r. nawiązał w Bełżcu współpracę z ZWZ. W latach 1941–1944 oficer saperów Obwodu AK Tomaszów Lubelski, zastępca komendanta tamtejszego Obwodu ZWZ-AK, a następnie komendant. W grudniu 1944 r. aresztowany przez NKWD. Po zwolnieniu z więzienia wyjechał z Bełżca i zamieszkał w Tychach. Zob. AIPN Lu, 0279/60, Nota biograficzna Władysława Surowca, k. 17; *Rocznik oficerski rezerwy 1934*, Warszawa 1934, s. 679.

¹⁰⁰ D. Piekaruś, J. Romanek, *Działania PUBP wobec Mariana Wardy „Polakowskiego”, „Małego” dowódcy Rejonu V Obwodu AK-WiN Tomaszów Lubelski*, [w:] *Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Tomaszowie Lubelskim w latach 1944–1956*, red. G. Joniec, Lublin 2009, s. 154.

¹⁰¹ *Ibidem*.

koło Rudy Różanieckiej w powiecie lubaczowskim¹⁰², która rzeczywiście uchodziła wówczas za główną kwaterę „Polakowskiego”.

Imię i nazwisko partyzanta pojawiło się także obok m.in. Zenona Jachymka „Wiktora” czy Karola Kosteckiego „Kostka” w „wykazie dowódców uzbrojonych formacji bandyckich” sporządzonym przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim. W konkluzji wykazu można było przeczytać, że ci dowódcy i podległe im oddziały „systematycznie terroryzują ludność, która idzie na współpracę z Tymczasowym Rządem Jedności Narodowej [...] przez bardzo częste akty terroru śmierci”¹⁰³. Z kolei we wrześniu 1945 r. Marian Warda figurował także w zestawieniu 106 żołnierzy podziemia objętych inwigilacją PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Obok niego na liście znaleźli się także jego bliscy podkomendni – Witold Kopeć „Ligota” czy Antoni Kusiak „Bystry”. Wszystkich objęto wówczas stałą inwigilacją agentury. Konsekwencją podjętych działań było m.in. aresztowanie zamieszkałego w Suścu partyzanta „Ligoty” Bolesława Pardusa¹⁰⁴, który w zamian za zwolnienie z aresztu zdecydował się podjąć współpracę z PUBP w Tomaszowie Lubelskim jako informator o pseudonimie „Kawaler”¹⁰⁵.

Wraz z nastaniem 1946 r. w związku z dość dużą aktywnością oddziałów podziemia niepodległościowego na Lubelszczyźnie WUBP w Lublinie zdecydował się zdynamizować dotychczasowe działania operacyjne w terenie. Większy nacisk położono na zaangażowanie i współdziałanie PUBP z agenturą, działalność operacyjną i śledczą, dobór odpowiedniej kadry oraz współpracę z KBW. Intensywność działań miała przyczynić się do likwidacji podziemia zbrojnego na terenie poszczególnych powiatów. Pierwsze efekty wprowadzonych zmian na terenie powiatu tomaszowskiego były widoczne już w maju 1946 r. Miejscowy PUBP przy współudziale KBW przystąpił do przeczesywania jego zachodnio-północnej części. W pierwszej kolejności sprawdzaniem objęto gminy Majdan Sopocki i Komarów, w których poszukiwano „Polakowskiego”, Jana Leonowicza „Burtę”¹⁰⁶,

¹⁰² W. Hanus, *Urząd Bezpieczeństwa w Tomaszowie Lubelskim w latach 1944–1956*, Rzeszów-Warszawa 2021, s. 214.

¹⁰³ AIPN Lu 034/5, Raporty sytuacyjne, doniesienia, meldunki i informacje dotyczące napałów terrorystyczno-rabunkowych przygotowane przez PUBP Tomaszów Lubelski z 1945 r., Sprawozdania Wykaz uzbrojonych formacji zbrojnych działających w powiecie tomaszowskim, 1 VI 1945 r., s. 66–71 (według numeracji pdf).

¹⁰⁴ Bolesław Pardus „Ziemia” s. Stanisława, ur. 26 VIII 1919 r. w Suścu, pow. Tomaszów Lubelski. Żołnierz kompanii AK „Susiec”. Ujawnił się 11 III 1947 r. w PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Informator PUBP w Tomaszowie Lubelskim o ps. Kawaler. Zob. AIPN Lu 00226/1, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Lublinie dot. Bolesława Pardusa.

¹⁰⁵ D. Piekarus, J. Romaneck, *Działania PUBP wobec Mariana Wardy „Polakowskiego”...*, s. 156.

¹⁰⁶ Jan Leonowicz „Burta” s. Mariana, ur. 15 I 1912 r. w majątku Żabcze w pow. Tomaszów Lubelski. Ukończył gimnazjum, potem wstąpił do 2. psk. w Hrubieszowie. Brał udział w wojnie obronnej 1939 r. (walczył pod Mokrą). Pod koniec 1939 r. w strukturach SZP, a następnie

Zenona Jachymka „Wiktora” czy Hieronima Białowolskiego¹⁰⁷ „Grotą”. Tylko w dwóch kolejnych miesiącach penetracją grup operacyjnych objęto, oprócz terenów gmin Majdan Sopocki i Komarów, także gminy Łaszczów, Tyszowce i miejską Tomaszów Lubelski¹⁰⁸. Żadnego z poszukiwanych partyzantów nie odnaleziono.

Przełom w sprawie nastąpił z początkiem sierpnia 1946 r., kiedy to w trakcie kolejnej akcji przeprowadzonej przez grupę operacyjną UB i KBW w okolicach Narola i Rudy Różanieckiej w powiecie lubaczowskim (akcja była jedną z kilku dokonanych w dniach od 2 do 9 sierpnia na obszarze działalności Rejonu V, obejmującej wówczas obszar gmin: Bełzec, Majdan Sopocki i północno-zachodnią część powiatu lubaczowskiego) ujęto poszukiwanego Mariana Wardę „Polakowskiego”.

Z zachowanych dokumentów trudno ustalić, kto dokładnie przyczynił się do jego aresztowania i jak do tego doszło. W krótkim lakonicznym opisie z protokołu zatrzymania wynika, że został on otoczony i zatrzymany 3 sierpnia 1946 r. w lesie nieopodal Narola¹⁰⁹. W rzeczywistości jego aresztowanie miało miejsce w lesie pod Rudą Różaniecką od strony Suśca, już na terenie administrowanym przez gminę Majdan Sopocki. Podczas rewizji funkcjonariusze znaleźli przy nim pistolet marki „Vis” i dokument

ZWZ i AK, m.in. dowódca sekcji szturmowej Poturzyn ODB odcinka Wschód, a następnie dowódca plutonu lotnego żandarmerii polowej pod dowództwem sierż. Wacława Kaszuckiego. Uczestniczył w akcji „Burza”. Po wkroczeniu Sowietów pozostał w konspiracji. Zorganizował kompanię dywersyjną w sile 20–30 żołnierzy. Nie ujawnił się w trakcie sierpniowej amnestii z 1945 r., stanął wówczas na czele niewielkiej drużyny, której celem było zdobywanie broni i amunicji poprzez rozbijanie milicjantów i ormowców, a także rozpędzanie zebrań agitacyjnych PPR. W latach 1947–1950 dowodził patrolem leśnym, przekształconym następnie w niewielki oddział partyzancki operujący na terenie pięciu powiatów: tomaszowskiego, biłgorajskiego, hrubieszowskiego, zamojskiego i lubaczowskiego. W latach 1948–1950 patrol (oddział) wykonał szereg akcji likwidacyjnych na działaczach partyjnych, funkcjonariuszach MO i członkach ORMÓ, a także wielu akcji ekspropriacyjnych na urzędy gminne, pocztowe i spółdzielnie samopomocy chłopskiej. Zginął 9 II 1951 r. w zasadzce zorganizowanej przez grupę operacyjną UB w Nowinach. Pochowany w bezimiennej mogile. Zob. H. Pająk, „Burta” kontra UB, Lublin 1992; W.W. Bednarski, *Jan Leonowicz ps. „Burta” (1912–1951). Legendarny dowódca oddziału podziemia narodowego na Zamojszczyźnie*, „Biuletyn Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego” 2007, nr 43, s. 78–81.

¹⁰⁷ Hieronim Białowolski „Grot” s. Michała, ur. 7 IX 1898 r. w Komarowie. Ukończył 6 klas gimnazjum. Zarówno w okresie okupacji niemieckiej, jak i sowieckiej w AK. Komendant Rejonu III Komarów–Tyszowce Obwodu AK Tomaszów Lubelski. Ujawnił się 11 IV 1947 r. w Warszawie. Potem powrócił do Komarowa. W latach 1947–1952 pozostawał w stałym zainteresowaniu PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Zob. W. Hanus, *Urząd Bezpieczeństwa w Tomaszowie Lubelskim...*, s. 182.

¹⁰⁸ W. Hanus, *Urząd Bezpieczeństwa w Tomaszowie Lubelskim...*, s. 220.

¹⁰⁹ AIPN Lu 16/786 t. 1, Akta sprawy dot. Mariana Wardy i innych, Protokół zatrzymania Mariana Wardy, 3 VIII 1946 r., k. 7; AIPN Lu 034/8, Sprawozdania dekadowe Szefa PUBP Tomaszów Lubelski wraz z zestawieniami liczbowymi dotyczącymi osób aresztowanych z 1946 r., Sprawozdanie dekadowe dot. pracy Referatu Śledczego PUBP w Tomaszowie Lubelskim, 17 VIII 1946 r., s. 17 (według numeracji pdf).

osobisty wystawiony na nazwisko Marian Zarębski. Tego dnia oprócz „Polakowskiego” grupa operacyjna na terenie gminy Majdan Sopocki ujęła także siedmiu innych partyzantów i współpracowników Rejonu V, w tym m.in. Bronisława Malca¹¹⁰ „Żegotę”, Janinę Mielniczuk¹¹¹ czy Franciszka Malca¹¹².

Jeszcze tego samego dnia wszystkich przewieziono do siedziby PUBP w Tomaszowie, gdzie rozpoczęto wobec nich śledztwo. Aresztowanie „Polakowskiego” pociągnęło za sobą dalsze aresztowania w terenie. W Narolu ujęci zostali miejscowi partyzanci, m.in. Władysław Wicijowski¹¹³ i Stanisław Żańczak, zaś 8 sierpnia Bronisław Lomber¹¹⁴, odpowiadający z ramienia kompanii „Narol” za magazyn broni w Zagrodach, zlokalizowany przez grupę operacyjną trzy dni wcześniej¹¹⁵. Kolejnych pod zarzutem współpracy z Rejonem V: Zygmunta Józefczyka¹¹⁶ i ks. Józefa

¹¹⁰Bronisław Malec vel Bronisław Gajewski „Żyj”, „Żegota”, ur. 21 VII 1922 r. w Nowinach, pow. Tomaszów Lubelski; członek organizacji młodzieżowej „Orlęta”. Od 1 I 1940 r. w ZWZ (dowódca drużyny), a następnie w AK (dowódca plutonu w Nowinach). Uczestnik akcji „Burza”. Po wkroczeniu Armii Czerwonej nadal w konspiracji. 26 III 1945 r. brał udział w rozbięciu obozu NKWD w Nowinach-Błudku. Aresztowany przez GO UB i KBW 3 VIII 1946 r., potem przewieziony na Zamek w Lublinie. 25 VIII 1947 r. wyrokiem WSR w Lublinie skazany na 15 lat więzienia. Na mocy amnestii karę złagodzone do 3 lat. Zob. K.A. T o c h m a n, *Komunistyczny obóz pracy Nowiny-Błudek...*, s. 93.

¹¹¹Janina Mielniczuk-Malec c. Jana, ur. 16 VI 1924 r. Współpracowniczka WiN. Zatrzymana 3 VIII 1946 r. przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Zwolniona z aresztu 28 III 1947 r. na mocy amnestii. Zob. AIPN Lu 02/192, Akta kontrolno-śledcze dot. Bronisława Malca.

¹¹²AIPN Lu 02/192, Akt oskarżenia wobec Bronisława Malca, Franciszka Malca, Leokadii Pawłowskiej i Janiny Mielniczuk, 3 IX 1946 r., s. 61–64 (według numeracji pdf). Franciszek Malec s. Marii, ur. 17 II 1925 r. w Nowinach, pow. Tomaszów Lubelski. Współpracownik WiN. Zatrzymany 3 VIII 1946 r. przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Zwolniony z aresztu 1 IV 1947 r. na mocy amnestii. Zob. AIPN Lu 02/192, Akt oskarżenia wobec Bronisława Malca, Franciszka Malca, Leokadii Pawłowskiej i Janiny Mielniczuk, 3 IX 1946 r., s. 61–64 (według numeracji pdf).

¹¹³Władysław Wicijowski „Sroka” s. Wiktora, ur. 25 VIII 1920 r. w Narolu; z zawodu kowal. Żołnierz plutonu I kompanii ZWZ-AK-WiN „Narol” pod dowództwem Stanisława Żańczaka „Sikory”. Wyrokiem WSR w Lublinie z 15 III 1947 r. skazany na 5 lat więzienia. Na mocy amnestii karę w całości mu darowano.

¹¹⁴Bronisław Lomber „Słowik” s. Kazimierza, ur. 16 VIII 1913 r. w Zagrodach, pow. Lubaczów. Ukończył 5 klas szkoły podstawowej. W latach 1945–1946 magazynier broni kompanii „Narol”. Aresztowany 5 VIII 1946 r. w związku z działalnością w WiN. Wyrokiem WSR w Lublinie z 15 III 1947 r. skazany na 8 lat więzienia. Zob. AIPN Rz 043/218, Sprawa ewidencyjno-obszernyjna dot. Bronisława Lombra, byłego żołnierza AK i działacza WiN podejrzanego o ukrywanie zmagazynowanej broni. Zob. AIPN Rz 043/218, Akta operacyjne dot. Bronisława Lombra.

¹¹⁵AIPN Lu 81/186 t. 1, Akt oskarżenia przeciwko Marianowi Wardze i innym, 3 X 1946 r., s. 76.

¹¹⁶Zygmunt Józefczyk s. Adama, ur. 2 I 1895 r. w Szówsku, pow. Jarosław; z zawodu stolarz. Aresztowany 9 VIII 1946 r. przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim pod zarzutem współpracy z WiN. Uniewinniony wyrokiem WSR w Lublinie z 15 III 1947 r. Zob. AIPN Lu 81/186, t. 1, Akt oskarżenia przeciwko Marianowi Wardze i innym, 3 X 1946 r., s. 71–79.

Waląga¹¹⁷, aresztowano 11 i 12 września 1946 r. w Suścu i Łukawcu w powiecie lubaczowskim.

Do pierwszych przesłuchań Mariana Wardy doszło w dniu jego aresztowania. Prowadzących sprawę oficerów śledczych interesował stan osobowy Rejonu V, jego uzbrojenie i działalność, a zwłaszcza udział „Polakowskiego” w likwidacji sowieckiego komendanta i w rozbięciu aresztu PUBP w Tomaszowie. Zarówno w jednym, jak i drugim przypadku pomimo kilku konfrontacji funkcjonariusze nie zdołali udowodnić mu zarzucanych czynów. Warda w trakcie śledztwa przyznał się jedynie do obecności na miejscu egzekucji. W kolejnych dniach przesłuchań prowadzonych w obecności szefa tomaszowskiego UB Czesława Cyglera¹¹⁸ i znanego z okrucieństwa oficera śledczego Edwarda Maryńczaka¹¹⁹ „Polakowski”

¹¹⁷Józef Waląg vel Edward Nogalski „Marian”, „Góral” s. Jana, ur. 2 I 1910 r. w Moszczenicy, pow. Gorlice. W 1933 r. ukończył Wydział Teologiczny UJK we Lwowie. Wikariusz i katecheta w Bursztynie (dekanat kąkolnicki), od 1942 r. administrator parafii Łukawiec, pow. Lubaczów. Od września 1940 r. w ZWZ, a następnie w AK (kapelan oddziałów ZWZ-AK Obwodu Lubaczów). Po wkroczeniu Sowietów nadal w konspiracji (Rejon V Obwodu WiN Tomaszów Lubelski pod dowództwem Mariana Wardy „Polakowskiego”; pełnił wówczas funkcję kierownika opieki społecznej na terenie Łukawca, pow. Lubaczów). Ujawnił się w 1945 r. w PUBP w Lubaczowie. Aresztowany w sierpniu 1946 r. przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim w związku z działalnością w konspiracji niepodległościowej. Wyrokiem WSR w Lublinie z 15 III 1947 r. skazany na 4 lata więzienia. Karę na mocy amnestii w całości mu darowano. Po wyjściu z aresztu wyjechał na stałe do Sopotu. W 1957 r. został administratorem, a następnie proboszczem parafii pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Pruszczu Gdańskim. Zmarł 7 XI 1997 r. w Pruszczu Gdańskim. Pochowany na cmentarzu przy ul. Spokojnej w Pruszczu Gdańskim. Zob. J. Hlebowicz, *Ksiądz w Smocznej Jamie, Pruszcz Gdański 2017*; P. Chmielowiec, *Kryptonim „Borsuki”. Konspiracja wojskowa Polskiego Państwa Podziemnego na terenie powiatu łanuckiego (1939–1945)*, Rzeszów-Warszawa 2020, s. 550.

¹¹⁸Czesław Cygler (1907–1947), ppor. UB, w latach 1928–1930 odbył służbę wojskową w 9. psk. w Grajewie, a następnie podjął pracę w Krajowym Towarzystwie Melioracyjnym w Sosnowcu. W latach 1936–1939 studiował na Wydziale Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Od 1942 r. związany ze Służbą Ochrony Powstania (SOP), przyjął wówczas pseudonim Zalewski. Po wkroczeniu Sowietów odszedł z SOP i nawiązał kontakty z komórką PPR w Wohyniu, pow. Radzyń Podlaski. Od 25 V 1945 r. zastępca kierownika PUBP w Radzynie Podlaskim. Od 9 I 1946 r. szef PUBP w Tomaszowie Lubelskim. 18 IV 1947 r., jadąc na motocyklu, uległ poważnemu wypadkowi na trasie Bełżec-Tomaszów Lubelski. Zmarł trzy dni później w szpitalu powiatowym w Tomaszowie Lubelskim na skutek odniesionych ran. Zob. W. Hanus, *Urząd Bezpieczeństwa...*, s. 140–141.

¹¹⁹Edward Maryńczak (1918–?), ppor. UB. Ukończył 7 klas szkoły podstawowej. W latach 1934–1935 należał do KZMZU. W okresie okupacji niemieckiej należał do BCh na terenie Chodywańców, pow. Tomaszów Lubelski. 12 V 1945 r. przyjęty do pracy w PUBP w Tomaszowie Lubelskim na stanowisko oficera śledczego. Od 26 III 1946 r. st. oficer śledczy PUBP w Tomaszowie Lubelskim. 26 II 1946 r. skierowany na kurs śledczy do CS MBP. Od 3 XII 1947 r. w dyspozycji szefa WUBP w Lublinie. 16 VII 1948 r. awansowany do stopnia podporucznika. 4 XII 1948 r. przeniesiony do pracy w PUBP w Biłgoraju na stanowisko st. oficera śledczego Referatu Śledczego. 31 III 1950 r. decyzją Wydziału ds. Funkcjonariuszy WUBP w Lublinie zwolniony dyscyplinarnie ze służby w organach BP. Powodem było stosowanie niedozwolonych metod śledczych, za co wyrokiem WSR w Lublinie został skazany na 3 lata więzienia i degradację do stopnia szeregowego. Zob. W. Hanus, *Urząd Bezpieczeństwa...*, s. 450.

w trakcie brutalnych przesłuchań ujawnił skład osobowy poszczególnych kompanii Rejonu V i ich udział w akcji wyborczej oraz współpracy z PSL¹²⁰. W ramach tego ostatniego zagadnienia Marian Warda jako jeden z wielu objęty został sprawą obiektową o krypt. „Politycy”, w ramach której rozpracowywano działaczy PSL z terenu powiatu tomaszowskiego. Figurował wówczas w raporcie sporządzonym 24 października 1946 r. przez Naczelnika Wydziału V WUBP w Lublinie jako osoba współpracująca z PSL¹²¹.

Równo dwa miesiące od aresztowania 3 października 1946 r. postanowieniem oficera śledczego Edwarda Maryńczaka wobec Mariana Wardy sporządzono akt oskarżenia, w którym zarzucono mu udział w dowodzeniu Rejonem V tomaszowskiego Obwodu WiN, współudział w likwidacji sowieckiego komendanta, nielegalne posiadanie broni, posługiwanie się fałszywą dokumentacją i współpracę z obcym wywiadem. Postawione zarzuty, zważywszy na całokształt działalności Mariana Wardy, były stosunkowo łagodne. Proces Mariana Wardy i innych rozpoczął się 15 marca 1947 r. przed Wojskowym Sądem Rejonowym w Lublinie. Wraz z nim na ławie oskarżonych zasiedli Stanisław Zańczak, Władysław Wicijowski, ks. Józef Waług, Zygmunt Józefczyk, Władysław Wesołowski¹²², Władysław Bartłomowicz¹²³ i Bronisław Lomber.

Marian Warda skazany został na 10 lat pozbawienia wolności. Według zachowanych akt procesowych relatywnie niski wymiar kary podyktowany był kilkoma czynnikami. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy stwierdzić, że wpływ na zasądzoną karę więzienia mogło mieć ujawnienie przez „Polakowskiego” w trakcie trwającego śledztwa struktury i stanu osobowego Rejonu V, a także m.in. magazynu broni kompanii WiN „Narol” w Zagrodach. Ujęcie Mariana Wardy i jego partyzantów oraz współpracowników w krótkim czasie doprowadziło do niemal całkowitej likwidacji Rejonu V¹²⁴.

¹²⁰D. Piekaruś, J. Romanek, *Działania PUBP wobec Mariana Wardy „Polakowskiego”...*, s. 156; R. Wnuk, *Lubelski Okręg AK DSZ i WiN 1944-1947*, Warszawa 2000, s. 79.

¹²¹AIPN Lu 08/191, Sprawa Obiektowa kryptonim „Politycy” dotycząca członków i działalności PSL na terenie powiatu tomaszowskiego, Raport specjalny o działalności PSL w powiecie tomaszowskim, 24 X 1946 r., s. 32.

¹²²Władysław Wesołowski s. Tomasz, ur. 30 I 1919 r. w Laszkach, pow. Jarosław. Aresztowany 9 VIII 1946 r. przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim pod zarzutem współpracy z WiN. Uniewinniony wyrokiem WSR w Lublinie z 15 III 1947 r. Zob. AIPN Lu 81/186 t. 1, Akta oskarżenia wobec Mariana Wardy i innych, 3 X 1946 r., s. 78 (według numeracji pdf); AUPN Lu 16/785 t. 1, cz. 2, Wyrok WSR w Lublinie wobec Mariana Wardy i innych, 15 III 1947 r., s. 305-311.

¹²³Władysław Bartłomowicz s. Franciszka, ur. 12 V 1920 r. w Katowicach. Ukończył 4 klasy gimnazjum. Aresztowany 9 VIII 1946 r. przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim pod zarzutem współpracy z WiN. Uniewinniony wyrokiem WSR w Lublinie z 15 III 1947 r. Po wyjściu z aresztu wyjechał do Szczucina, pow. Dąbrowa Tarnowska. Zob. AIPN Lu 16/785, t. 1, cz. 2, Wyrok WSR w Lublinie wobec Mariana Wardy i innych, 15 III 1947 r., s. 305-311.

¹²⁴D. Piekaruś, J. Romanek, *Działania PUBP wobec Mariana Wardy „Polakowskiego”...*, s. 159.

Według zachowanych akt procesowych kolejnym z czynników, który także miał wpływ na dość niski wymiar kary, był brak jednoznacznego ustalenia w trakcie śledztwa udziału Wardy w likwidacji sowieckiego komendanta, a także jego roli i zaangażowania w rozbiciu w nocy z 13 na 14 listopada 1945 r. aresztu PUBP w Tomaszowie Lubelskim. Zarówno w jednym, jak i drugim przypadku zorganizowano kilka konfrontacji, mimo to nie udało się dowieść jego winy. I wreszcie w sporządzonym akcie oskarżenia Marianowi Wardzie nie postawiono zarzutów udziału w rozbiciu obozu pracy NKWD w Nowinach-Błudku. Trudno jednoznacznie wskazać przyczynę takiego stanu rzeczy, tym bardziej że tomaszowski PUBP od 4 kwietnia 1945 r. był w posiadaniu donosu informatora „Diamenta”, w którym mowa była o odpowiedzialności Wardy za przygotowanie i dowodzenie marcową akcją. Ujęcie tego zarzutu w akcie oskarżenia z pewnością wpłynęłoby na surowszy wymiar kary.

Miesiąc później 15 kwietnia 1947 r. decyzją Najwyższego Sądu Wojskowego zasądzony wyrok 10 lat zmniejszono do ośmiu lat pozbawienia wolności. Karę więzienia odbywał w Centralnym Więzieniu we Wronkach i Ośrodku Pracy Więźniów w Strzelcach Opolskich. Po odbyciu siedmiu lat i czterech miesięcy więzienia Marian Warda na mocy wyroku WSR w Lublinie z 17 grudnia 1953 r. uzyskał warunkowe zwolnienie.

Po wyjściu z więzienia pozostawał w stałym zainteresowaniu UB, a następnie SB jako osoba podejrzana o utrzymywanie kontaktów z byłym środowiskiem AK i WiN oraz mająca wrogi stosunek do Polski Ludowej¹²⁵. Od 18 marca 1958 r. był rozpracowywany przez WUdsBP w Lublinie w ramach sprawy ewidencyjno-obszernyjnej nr 1770 przerejestrowanej 20 grudnia 1960 r. na sprawę operacyjnej obserwacji o krypt. „Burza”¹²⁶, będącej kontynuacją wszczętej 16 lutego 1950 r. przez WUBP w Lublinie sprawy operacyjnej o krypt. „Spółdzielnia nr 2”. Od 19 sierpnia 1970 r. pozostawał w zainteresowaniu Wydziału III KW MO w Lublinie jako osoba podejrzana o działalność w konspiracyjnej organizacji „Ruch”. Został wówczas objęty wraz z innymi sprawą operacyjnego rozpracowania o krypt. „Omega 2”¹²⁷. Wśród rozpracowywanych obok Mariana Wardy znaleźli się m.in. dawni podkomendni Mariana Gołębińskiego, w tym Jan Turowski – były komendant tomaszowskiego Obwodu WiN. W przypadku

¹²⁵ Więcej: *ibidem*, s. 151–163.

¹²⁶ AIPN Lu 02/381, t. 1, Wniosek o przerejestrowanie sprawy ewidencyjno-obszernyjnej nr 1770 na sprawę operacyjnej obserwacji, 20 XII 1960 r., s. 17–18 (według numeracji pdf).

¹²⁷ AIPN Lu 014/457, Sprawa operacyjnego rozpracowania o krypt. „Omega 2” prowadzona w latach 1970–1971 przez Wydział III KW MO w Lublinie dot. działalności organizacji „Ruch” na terenie województwa lubelskiego, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego rozpracowania o krypt. „Omega 2”, 14 VIII 1970 r., s. 10–13 (według numeracji pdf), Notatka dot. realizacji planu operacyjnych przedsięwzięć sprawy „Omega 2”, 9 X 1970 r., s. 39 (według numeracji pdf).

Mariana Wardy SB interesowały jego kontakty z Marianem Gołębiewskim, z którym spotykał się kilkakrotnie w Lublinie. W rezultacie szeroko zakrojone działania operacyjne podjęte przez lubelskie SB w ramach sprawy „Omega 2” ostatecznie przyniosły znikome rezultaty¹²⁸. 4 sierpnia 1971 r. decyzją I zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB sprawę o krypt. „Omega 2” zaniechano i złożono do archiwum¹²⁹.

Pod koniec lat siedemdziesiątych Warda po raz kolejny znalazł się w zainteresowaniu Wydziału III KW MO w Lublinie jako figurant sprawy operacyjnego sprawdzenia o krypt. „Kurier” wszczętej 17 stycznia 1978 r. Powodem do założenia sprawy okazały się jego kontakty z Marianem Gołębiewskim, którego podejrzewano wówczas o kolportaż nielegalnej prasy. W ramach tej sprawy funkcjonariusze Wydziału III KW MO w Lublinie przeprowadzili z Wardą rozmowę ostrzegawczą, w trakcie której wyjaśnił, że spotkania z Gołębiewskim ze względu na starą znajomość miały jedynie charakter towarzyski. Wyjaśnienia Mariana Wardy okazały się przekonujące, gdyż SB 5 lipca 1978 r. zaniechała dalszego prowadzenia sprawy, którą złożono następnie w Archiwum Wydziału „C” KW MO w Lublinie pod sygn. 9504¹³⁰. Akta według zapisu na karcie ogólnoinformacyjnej wybrakowano 4 kwietnia 1990 r.¹³¹

W latach 1955–1986 Marian Warda pracował w Kierownictwie Budowy Kanału Wieprz-Krzna na stanowisku kierownika budowy tego kanału, a następnie w Przedsiębiorstwie Konserwacji Urządzeń Wodnych i Melioracyjnych w Lublinie na stanowisku kierownika Grupy Robót nr 1 w Trześniowie i Rejonowym Związku Spółek Wodnych w Lublinie również jako kierownik. 30 czerwca 1986 r. przeszedł na emeryturę¹³².

Od 1992 r. związany z SZŻAK Okręg Lublin. Z nadania samowłańczego prezydenta RP na Wychodźstwie Juliusza Nowina-Sokolnickiego¹³³

¹²⁸ P. Byszewski, *Organizacja „Ruch” (1965–1970)*, Warszawa 2021, s. 311–312.

¹²⁹ AIPN Lu 014/457, Wniosek o założenie sprawy do Archiwum, 4 VIII 1971 r., s. 355 (według numeracji pdf).

¹³⁰ AIPN BU 2912/1, Karta Mkr-2 z kartoteki odtworzeniowej MSW w Warszawie dot. Mariana Wardy.

¹³¹ AIPN Lu 00226/1, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Lublinie dot. Mariana Wardy.

¹³² K.A. Tochman, *Marian Warda...*, s. 622.

¹³³ Juliusz Nowina-Sokolnicki (1925–2009), pod koniec II wojny przebywał w Wielkiej Brytanii. Udzielał się w tamtejszych strukturach polonijnych. W latach 1972–1990 działał jako Prezydent Wolnej Polski na Wychodźstwie równoległe z prezydentami Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie, pełniącymi swój urząd do 1990 r. 19 stycznia 1987 r. Rząd RP na Uchodźstwie wydał specjalne oświadczenie, w którym uznał Juliusza Nowina-Sokolnickiego za samowłańca, a jego działalność za szkodliwą. W oświadczeniu podano także w wątpliwość życiorys Sokolnickiego, który uznano za „wytwór wybujałej fantazji”. Zob. „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” 1987, nr 1, Oświadczenie rządu RP na Uchodźstwie w sprawie działalności Juliusza Sokolnickiego, s. 8.

w latach dziewięćdziesiątych Marian Warda odznaczony został Krzyżem Srebrnym V klasy Orderu Wojennego „Virtuti Militari”¹³⁴.

Autor wspomnień: *Moja działalność w Związku Walki Zbrojnej–Armia Krajowa* czy *Moje wspomnienia z rejonu V Susiec w obwodzie AK Tomaszów Lubelski*. Odznaczony dwukrotnie Krzyżem Walecznych, czterokrotnie Medalem Wojska, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski¹³⁵.

Mieszkał w Lublinie. Zmarł 22 września 2007 r. Pochowany na Cmentarzu Komunalnym w Lublinie-Majdanek¹³⁶. Był żonaty z Marią z domu Wieczorek¹³⁷ – sanitariuszką AK. Miał dwóch synów – Przemysława i Włodzimierza¹³⁸.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie

Akta kontrolno-śledcze dot. Jana Kałuży.

Akta kontrolno-śledcze dot. Bronisława Malca.

Akta kontrolno-śledcze dot. Mariana Wardy.

Akta operacyjne dot. Stefana Kobosa.

Akta sprawy dot. Zenona Jachymka.

Akta sprawy dot. Stefana Kobosa.

Akta sprawy dot. Mariana Wardy.

Akta w sprawie dot. Mariana Wardy.

Akta sprawy dot. Jana Szatowskiego *vel* Szatyńskiego.

Karty z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Lublinie.

¹³⁴J. Strzemieniewski, „Kawalerowie” Krzyża Orderu „Virtuti Militari” z nadania „Prezydenta RP” Juliusza Nowina-Sokolnickiego, „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i materiały” 2006, t. 20, s. 146.

¹³⁵K.A. Tochman, *Marian Warda...*, s. 622.

¹³⁶Grobonet wyszukiwarka cmentarzy komunalnych w Lublinie, [w:] <https://cmentarze.lublin.eu/grobonet/start.php?id=detale&idg=40417&inni=0&cinki=3> [dostęp: 19 IV 2022].

¹³⁷Maria Stefania Warda z d. Wieczorek c. Albina, ur. 17 VIII 1919 r. w Oleśnikach, pow. Krasnystaw, wykształcenie średnie, sanitariuszka Rejonu V Obwodu AK Tomaszów Lubelski. Aresztowana 20 X 1950 r. przez PUBP w Tomaszowie Lubelskim pod zarzutem współpracy z oddziałem Jana Leonowicza „Burty”. Wyrokiem WSR w Lublinie z 8 VIII 1951 r. skazana na 5 lat więzienia. W latach dziewięćdziesiątych zrehabilitowana decyzją Sądu Wojewódzkiego w Lublinie. Zmarła 10 X 2008 r. w Lublinie. Spoczywa wraz z mężem w grobowcu na Cmentarzu Komunalnym w Lublinie na Majdanku. Zob. AIPN Lu 26/307, Akta sprawy dot. Stefanii Wardy, AIPN Lu 00226/1, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Lublinie dot. Stefanii Wardy; Grobonet wyszukiwarka cmentarzy komunalnych w Lublinie, [w:] <https://cmentarze.lublin.eu/grobonet/start.php?id=detale&idg=40417&inni=0&cinki=3> [dostęp: 21 IV 2022].

¹³⁸AIPN Lu 02/381, t. 3, Kwestionariusz, 3 XII 1970 r., s. 9 (według numeracji pdf); K.A. Tochman, *Marian Warda...*, s. 622.

Karty z kartoteki ujawnieniowej WUBP w Lublinie.
Sprawa obiektowa o krypt „Politycy”.
Sprawa operacyjnego rozpracowania o krypt. „Omega 2”.
Sprawozdania PUBP w Tomaszowie Lubelskim

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie

Akta dot. akcji zbrojnych AK.
Akta operacyjne dot. Władysława Mazurkiewicza.
Akta operacyjne dot. Teodora Rembisza.
Akta operacyjne dot. Stanisława Żańczaka.
Akta sprawy dot. Wilhelma Kołodziejczyka.
Akta sprawy dot. Zdzisława Zatheya, Franciszka Franusa, Wacława Zatheya, Jana Buksaka i Michała Franusa.

Charakterystyka faktologii nr 3 organizacji Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” Okręg Rzeszów.

Charakterystyka faktologii nr 97 oddziału pod dowództwem Mariana Wardy.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

Akta kontrolno-śledcze dot. Konrada Bartoszewskiego.
Charakterystyka faktologii nr 97 Rejonu V Obwodu WiN Tomaszów Lubelski.
Karty z kartoteki ogólnoinformacyjnej MSW w Warszawie.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu

Karty z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW w Opolu.
Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej WUSW we Wrocławiu.

Archiwum Państwowe w Lublinie

Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” Okręg Lubelski.
ZWZ-AK Okręg Lublin.

Archiwum Państwowe w Zamościu

ŚZŻAK, Środowisko żołnierzy 9. pułku piechoty Ziemi Zamojskiej, relacje.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Rocznik oficerski rezerw 1934, Warszawa 1934.

Rybka R., Stepan K., *Awanse oficerskie w Wojsku Polskim 1935–1939*, wyd. II, Warszawa 2021.

RELACJE I WSPOMNIENIA NIEOPUBLIKOWANE

Gelmuda S., *Relacja z dnia 16 VIII 2014 r.*, (kopia w zbiorach autora).

Kostecki K., *Akcja „Burza” w Okręgu AK Lublin*, 7 I 1995 r., mps (kopia w zbiorach Aleksandry Hadaś).

Kostecki K., *Fragment współdziałania oddziałów Armii Krajowej z oddziałami partyzantki radzieckiej „Kowpaka”*, mps (zbiory Aleksandry Hadaś).

Kostecki K., *Przypadek czy przeznaczenie?*, mps, b.d. (zbiory Aleksandry Hadaś).

Kostecki K., *Wspomnienie z dnia 22 maja 1944 r. dot. obrony Narola przed groźnym i jedynym z najpoważniejszych napadów UPA*, mps, 22 V 1957 r. (zbiory Aleksandry Hadaś).

Relacja st. strz. Aleksandra Markiewicza „Szyszki”, 29 XI 1996 r., mps (kopia w zbiorach Wojciecha Hanusa).

Warda M., *Moje wspomnienia z rejonu V Susiec w obwodzie AK Tomaszów Lubelski*, mps (kopia w zbiorach Wojciecha Hanusa).

RELACJE I WSPOMNIENIA OPUBLIKOWANE

Bartoszewski K., *Relacje, wspomnienia, opracowania*, Lublin 1996.

„Bo mnie tylko wolność interesuje...”. *Wywiad-rzeka z Marianem Gołębiwskim (Nowy Jork, listopad 1988 – czerwiec 1989)*, wywiad przepr. D. Balcerzyk, wstęp i oprac. J. Dudek, Lublin 2011.

Caban I., *Na dwa fronty. Obwód AK Tomaszów Lubelski w walce z Niemcami i ukraińskimi nacjonalistami*.

Pawelec A., *Wspomnienia żołnierza AK*, [w:] S. Mateja, *W ich pamięci*, Zamość 2004.

Peter J., *Tomaszowskie za okupacji*, Tomaszów Lubelski 1991.

Zdzisław Broński „Uskok”. *Pamiętnik (wrzesień 1939 – maj 1949)*, wstęp, red. nauk. i oprac. dokumentów S. Poleszak, Lublin–Warszawa 2015.

Związek Walki Zbrojnej – Armia Krajowa w obwodzie Tomaszów Lubelski. Relacje, wspomnienia, opracowania, dokumenty, oprac. i słowo wstępne I. Caban, Lublin 1997.

PRASA

„Las Polski. Dwutygodnik leśników i przyjaciół lasu” 2017, nr 12.

OPRACOWANIA

Argasiński M., *Konspiracja w powiecie lubaczowskim 1939–1956*, Zwierzyniec–Rzeszów 2010.

Bartoszewski K., *Sturmwind II. Walki w Puszczy Solskiej 21–25 czerwca 1944 r.*, [w:] *Armia Krajowa na środkowej i południowej Lubelszczyźnie i Podlasiu*, red. T. Strzembosz, Lublin 1993.

Bednarski W.W., *Jan Leonowicz ps. „Burta” (1912–1951). Legendarny dowódca oddziału podziemia narodowego na Zamojszczyźnie*, „Biuletyn Towarzystwa Regionalnego Hrubieszowskiego” 2007, nr 43.

Bereza T., *Konflikt polsko-ukraiński na terenie powiatów jarosławskiego i lubaczowskiego (1944–1947). Próba analizy porównawczej*, [w:] *Polska–Ukraina. Wspólna Przeszość*, Cieszanów 2007.

Byszewski P., *Organizacja „Ruch” (1965–1970)*, Warszawa 2021.

Caban I., *Ludzie Lubelskiego Okręgu Armii Krajowej*, Lublin 1995.

Caban I., *Oddziały partyzanckie i samoobrony obwodu AK Tomaszów Lubelski*, Warszawa 2000.

Caban I., Mańkowski Z., *Struktura terytorialna, organizacyjna, obsada personalna oraz kryptonimy lubelskiego okręgu Armii Krajowej*, „Rocznik Lubelski” 1965, t. 8.

Caban I., Mańkowski Z., *Związek Walki Zbrojnej i Armia Krajowa w Okręgu Lubelskim 1939–1944. Część pierwsza. Zarys monograficzny*, Lublin 1971.

Chmielowiec P., *Kryptonim „Borsuki”. Konspiracja wojskowa Polskiego Państwa Podziemnego na terenie powiatu łańcuckiego (1939–1945)*, Rzeszów–Warszawa 2020.

Dudek J., *Delegatura Sił Zbrojnych oraz I Zarząd Główny WiN wobec porozumienia z OUN–UPA na Lubelszczyźnie*, „Res Historica” 2015, t. 40.

Dudek J., *Marian Gołębiewski (1911–1996). Żołnierz, opozycjonista, emigrant*, Lublin 2016.

Dudek K., *Ruch konspiracyjny narodził się w Końskiej Woli*, „Kwartalnik powiatu puławskiego – Tu jest moje miejsce” 2011, nr 8.

Gajerski S.F., *Struktury organizacyjne ZWZ i oddziały partyzanckie AK na terenie obszaru przedwojennego powiatu lubaczowskiego*, „Dzieje Najnowsze” 1986, t. 18/2.

Grygiel J., *Związek Walki Zbrojnej Armia Krajowa w obwodzie zamojskim 1939–1944*, Warszawa 1985.

Hanus W., *Jeden z ostatnich. Stefan Kobos „Wrzos” (1900–1976). Przyczynek do dziejów konspiracji niepodległościowej na Narolszczyźnie*, Rzeszów–Warszawa 2019.

Hanus W., *Porozumienie i współpraca polskiego podziemia niepodległościowego z OUN–UPA na Narolszczyźnie w latach 1945–1947*, „Prace Historyczno-Archivalne” 2018, t. 30.

Hanus W., *Urząd Bezpieczeństwa w Tomaszowie Lubelskim w latach 1944–1956*, Rzeszów–Warszawa 2021.

Hadaś A., *Śladami kompanii „Narol”*, Brzeziny 2021.

Hlebowicz J., *Książd z Smoczej Jamie*, Pruszcz Gdański 2017.

Iwaneczko D., *Ogniwo strachu. Urząd Bezpieczeństwa w Lubaczowie 1944–1956*, Rzeszów 2012.

Iwaneczko D., „Przypadek czy przeznaczenie?”. Karol Kazimierz Kostecki „Kostek” (1917–1998), Rzeszów 2013.

Iwaneczko D., *Rozbicie aresztu UB w Tomaszowie Lubelskim*, [w:] *Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość” 1945–1948*, red. W. Frazik, F. Musiał, Kraków–Warszawa 2020.

- Jastrzębski S., *Ludobójstwo Nacjonalistów Ukraińskich na Polakach na Lubelszczyźnie w latach 1939–1947*, Wrocław 2007.
- Józwiakowski J., *Armia Krajowa na Zamojszczyźnie*, t. 1–2, Lublin 2001
- Kubrak Z., *Dzieje lasów lubaczowskich*, Rzeszów 2018.
- Lewtak A., *Ojczyźnie oddani. Szkice z dziejów Armii Krajowej w gminie Końskowola, Końskowola 2008.*
- Markiewicz J., *Partyzancki kraj*, Lublin 1980.
- Мороз В., *Василь Фединський – „Павук” – „Шрам” – діяч ОУН і УПА, „Східноєвропейський Історичний Вісник”*. Спецвипуск II, 2017.
- Moszkowicz M., *Gdzie w maju 1945 r. kierownictwo Inspektoratu AK-DSZ Zamość prowadziło rozmowy i zawarło porozumienie z OUN –B i UPA?, „Cieszanowskie Zeszyty Regionalne” 2012, t. 5.*
- Motyka G., *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Warszawa 2011.
- Motyka G., Wnuk R., *Pany i rezuny. Współpraca AK-WiN i UPA 1945–1947*, Warszawa 1997.
- Pająk H., *„Burta” kontra UB*, Lublin 1992.
- Piekarus D., Romanek J., *Działania PUBP wobec Mariana Wardy „Polakowskiego”, „Małego” dowódcy Rejonu V Obwodu AK-WiN Tomaszów Lubelski*, [w:] Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Tomaszowie Lubelskim w latach 1944–1956, red. G. Joniec, Lublin 2009.
- Róg T., *Dzieje Płazowa (1614–2014). Zarys monograficzny*, Narol 2014.
- Skiba A., *Jan Turowski ps. „Grom”, „Jemiota”, „Kolba”, „Norbert”, „Tatar”, [w:] J. Turowski, Historia OP 9, wybór i oprac. D. Górny, W. Soroka, A. Skiba, Zamość 2017.*
- Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego*, red. Z. Winiarski, Warszawa 1989.
- Stawecki M.A., *Smocza Jama, Tomaszów Lubelski 1992.*
- Strzemieniewski J., *„Kawalerowie” Krzyża Orderu „Virtuti Militari” z nadania „Prezydenta RP” Juliusza Nowina-Sokolnickiego, „Mars. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i materiały” 2006, t. 20.*
- Szcześniak A.B., Szota W.Z., *Droga donikąd*, Warszawa 2013.
- Szyprowski B., *Marian Pilariski (1899–1952) – twórca i dowódca II Inspektoratu Zamojskiego AK, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2018, nr 48.*
- Tochman K.A., *Adam Boryczka z dziejów WiN-u*, t. 2, Zwierzyniec–Rzeszów 2001.
- Tochman K.A., *Komunistyczny obóz pracy Nowiny-Błudek na Zamojszczyźnie (1944–1945), „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2013, nr 1 (11).*
- Tochman K.A., *Pułkownik Marian Gołębiewski, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1997, nr 10.*
- Tochman K.A., *Warda Marian (1913–2007), [w:] Z dziejów walk o niepodległość*, t. 3, red. I. Gałęzowska, Warszawa 2015.
- Wnuk R., *Konspiracja akowska i poakowska na Zamojszczyźnie od lipca 1944 r. do 1956 r., Zamość 1993.*
- Wnuk R., *Lubelski Okręg AK DSZ i WiN 1944–1947*, Warszawa 2000
- Wnuk R., *Wilhelm Szczepankiewicz (1901–1960), [w:] Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002.
- Wołoszyn J., *Materiały do słownika biograficznego uczestników walk z komunizmem (biogramy). Stefan Kobos, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2003, nr 19–20.*
- Zajączkowski M., *Drogi do porozumienia między polskim i ukraińskim podziemiem niepodległościowym w latach 1945–1947, [w:] Od zniewolenia do wolności. Studia historyczne*, red. A.F. Baran, Warszawa–Białystok 2009.
- Zajączkowski M., *Stanisław Książek (1909–2006), [w:] Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 4, red. K. Krajewski, Kraków–Warszawa–Wrocław 2010.
- Zajączkowski M., *Ukraińskie podziemie na Lubelszczyźnie w okresie okupacji niemieckiej 1939–1944*, Lublin–Warszawa 2015.
- Zagórski A., *I Zarząd Główny Zrzeszenia „Wolność i Niezawisłość” przed sądem komunistycznym, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 1995, nr 7.*
- Zamojszczyzna. Słownik historyczno-biograficzny*, red. R. Smoter Grzeszkiewicz, Zamość 2010.

NETOGRAFIA

„Biała Księga”. *Martyrologium Duchowieństwa – Polska (1914–1989)*, [w:] <http://www.swzygmunt.knc.pl>

MARTYROLOGIUM/POLISHRELIGIOUS/vPOLISH/HTMs/POLISHRELIGIOUS-martyr2943.htm

Polska Podziemna, dział postacie Władysław Leonidas Zalewski, [w:] <http://www.dws-xip.pl/PW/bio/z15b.html>

Ludzie z Tyszowiec, [w:] <http://roberthorbaczewski.pl/aktualnosc17,5,28,ludzie-z-tyszowiec.html>

ABSTRACT

Wojciech Hanus

MARIAN WARDa “MÜLLER”, “JANUSZ”, “POLAKOWSKI”, “MAŁY”
– A SOLDIER, PARTISAN AND A COMMANDER

The aim of the article is to portray the life and activities of captain Marian Warda – one of the indomitable soldiers of Tomaszów and Lubaczów land. He was a prewar officer of the Polish army with the rank of second-lieutenant. He took part in the defensive war of 1939. Since 10th April 1940, he was affiliated with the clandestine resistance organization ZWZ. He held the position of a communications officer and a field assistant of the Puławy district commandant of ZWZ. In February 1942 he was ordered into conspirational work in the Zamość Inspectorate (Tomaszów District), where he took command of the II unit (intel and counter-intelligence) in inspectorate headquarters. Between May and June of 1942, he was appointed the commandant of the V Region of AK Tomaszów District and the commander of the first partisan detachment within Zamość Inspectorate. His soldiers and partisans took part in a lot of punitive and expropriation actions and military attacks. Personally together with Lt. Konrad Bartoszewski “Wir” commanded the successful military attack launched against communist state security and labor prison run by NKVD and Public Security in Nowiny-Błudki at night 25th/26th March 1945. In April and May 1945 as one of the delegates, he participated in talks between Polish and Ukrainian underground forces. Arrested by Public Security officers on 3rd August 1946, he was sentenced to 10 years of incarceration on 15th March 1947. Released from prison on 17th December 1953, he moved to Lublin. In the 1960s and 70s, he was closely scrutinized by WUSW Lublin as an ex-soldier and partisan, as well as a suspect of belonging to the independence organization “Ruch”. He passed away on 22nd September 2007.

Keywords: Marian Warda, “Polakowski”, V Region, Tomaszów Lubelski, Susiec, partisan detachment

